

"נשיות וגבריות בגיל ההתבגרות"

יום העיון השלושים

לקט הרצאות מימי העיון השנתיים לזכרו של

צבי סטיסקין ז"ל

מנכ"ל ראשון של מכון סאמיט

עורך: יוני בוגט

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)

רח' הרצוג 39, ת.ד. 10234 ירושלים 91101

טל': 6733548-02, פקס. 6722141-02

דואר אלקטרוני SUMMIT@SUMMIT.ORG.IL

אינטרנט WWW.SUMMIT.ORG.IL

2018 - תשע"ח

דברי תודה

ל...

- דוד בנאי** - פסיכולוג קליני פרקטיקה פרטית, ת"א. מרצה באוניברסיטת בר-אילן, המסלול לטיפול מיני. מרצה ב-דעת: בית הספר ללימודי התאוריה הפסיכואנליטית. מדריך קליני ביחידות הרווחה השונות.
- ד"ר רות קלדרון** - חוקרת תלמוד.
- ניצן ישראלי** - פסיכולוגית קלינית מומחית. מטפלת במרכז הטיפולי של שירותי האומנה במכון סאמיט ובקליניקה פרטית.
- שמואל ארליך** - פרופ' שמואל ארליך, פסיכואנליטיקאי מנחה, החברה הפסיכואנליטית בישראל; פרופסור (אמריטוס) בקתדרה לפסיכואנליזה ע"ש זיגמונד פרויד ומנהל מרכז פרויד (לשעבר), האוניברסיטה העברית בירושלים. מייסד ומנהל מחלקת מתבגרים בבי"ח איתנים (15 שנה) ומנהל הדרכה במכון סאמיט (10 שנים).
- יפעת זילבר** - פסיכולוגית קלינית לילדים ומבוגרים, המכון הפסיכואנליטי, חברת ועד עמותת "לכל נפש", מורה בבי"ס לפסיכותרפיה בגישה פסיכואנליטית באוניברסיטת בר-אילן, מדריכה במסלול קליין בתוכנית לפסיכותרפיה באוניברסיטת תל אביב.

תודות מיוחדות למארגנים:

שרה פרידמן

טלי עוזרי

ולעוזרים במלאכה:

צוות ומשתקמי "יציר כפיים" המפעל המוגן של מכון סאמיט

תוכן העניינים

7	יוני בוגט	דברי פתיחה
11	דוד בנאי	להיהפך לאובייקט
22	ד"ר רות קלדרון	שלשה דימויים תלמודיים על גבריות יהודית
27	ניצן ישראלי	סולם יעקב - סיפור הטיפול בנער אומנה
42	שמואל ארליך	דיון בהצגת מקרה - סולם יעקב
49	יפעת זילבר	"על החיים ועל המוות"

דברי פתיחה

יוני בוגט

בוקר טוב וברוכים הבאים ליום העיון השנתי של מכון סאמיט!

בשיחת הטלפון הראשונה ירון סיפר שהוא סובל מהתקפי חרדה ושהוא רוצה לבוא לטיפול. ידעתי ממקור ההפניה שירון הוא איש עסקים מצליח.

שהתחלתי לתאם איתו את מועד הפגישה הוא אמר "אני לא מתעסק עם היומן" והעביר אותי למזכירה שלו כדי לתאם את הפגישה. הופתעתי, מעולם לא תיאמתי פגישת טיפול עם מזכירה. לא ידעתי מה לחשוב.

ירון נכנס לקליניקה, וכמו שאני אומר/מכוון את כל המטופלים שמגיעים בפעם הראשונה כיוונתי גם אותו לחדר: "ישר במסדרון, חדר ימני, כורסא רחוקה". התיישבנו. הסתכלתי עליו וראיתי אדם זועם. שאלתי: "קרה משהו?". ירון ענה: "מה אתה חושב? שתעשה עלי אבו עלי? תכוון אותי כמו סוס ימינה שמאלה וכל זה כדי להראות לי איזה גבר אתה. אז אני רוצה לומר לך שאני שם אותך בכיס הקטן אני שווה מיליונים ואני מזיין כל מה שאני רוצה. אל תחשוב שפה, בגלל שזה המקום שלך תתפרס עלי תחת".

נבהלתי, הייתי בהלם ובטח שלא ידעתי איך להגיב. איכשהו המשכנו אחרי שלקחתי אחריות, התנצלתי ואמרתי שלא היתה לי כוונה להתייחס אליו כמו סוס.

בהמשך הפגישה הדברים קצת התבהרו. הכרתי אדם שמודע לעצמו, שיכול להגיד שכל חייו הוא מנסה להוכיח את עצמו. שהוא חייב להרוויח הרבה כסף, שהוא חייב להיות עם הרבה נשים ושהוא חייב להיות המנהיג החברתי של החבר'ה.

הוא סיפר על אבא מקטין ולא מעריך ושמאז גיל ההתבגרות הוא בתחרות עם העולם ולמרות כל ההצלחות שלו, בתחושה שלו, הוא עדיין לא ניצח.

הוא אף הצליח לראות איך תחילת הפגישה ומה שקרה בינינו מחובר וקשור לדברים שסיפר.

לקראת סיום הפגישה הרגשתי די טוב ובעיקר מרוצה שהצלחנו, לתחושתי, לצאת מהפגיעה של תחילת הפגישה. אמרתי: "אנחנו צריכים לעצור" והוצאתי יומן כדי לקבוע פגישה נוספת. ירון אמר: "נראה לך שאני חוזר לכאן. אתה אומנם עושה רושם חכם אבל אני לא יכול להגיע שוב לגבר כמוך". קם, הלך ולא חזר.

המפגש עם ירון ממחיש לדעתי בצורה יפה עד כמה ההתפתחות והגדרת הזהות שלנו דומיננטית ושולטת במודע ובלא מודע על חיינו הבוגרים.

האם אנחנו מספיק גברים? האם אנחנו נראות ומתנהגות כפי שאישה אמורה להיראות ולהתנהג?

ירון הצהיר שחיינו הבוגרים מתנהלים בעקבות קונפליקטים וקשיים בגיבוש זהותו הגברית מול העולם ומול אבא שלו.

הטרגדיה של ירון היא שהוא לא מצליח לשקוט. הוא לא מצליח לנוח ולקבל את מי שהוא.

לפני מספר שבועות נפגשתי לראשונה עם מאיה. מאיה היא ילדה בת שתיים עשרה שהופנתה אלי לטיפול על ידי אמא שלה. אמא שלה סיפרה לי שמאיה לא לומדת, מפריעה בבית הספר ולאחרונה אף חתכה את עצמה מספר פעמים.

ישבתי מול מאיה והקשבתי לילדה בת שתיים עשרה שחיה ומדברת מתוך גוף ופנים של בת שש עשרה. מפותחת מינית, גבוהה, מאופרת ומטופחת כמו נערה מתבגרת. הדיסוננס היה קשה. במהלך הפגישה הייתי חייב להזכיר לעצמי שהיא רק בת שתיים עשרה ולהתאים את השיחה לילדה ולא למתבגרת.

בשלב מסוים בפגישה אמרתי: "את יודעת מאיה, את בכלל לא נראית בת שתיים עשרה. אני מתאר לעצמי שדי קשה לך להיראות הרבה יותר מבוגרת". היא מיד הגיבה ואמרה: "בטח, אמא שלי חושבת שאני זונה".

מאיה היא ילדה שחיה בתוך גוף של אישה וכבר בגיל כל כך צעיר צריכה להתמודד עם השלכות החברה ושל אימה על ה"פסידו" נשיות שלה.

בהקשר ליום העיון ובכלל אני חושב לעצמי למה ירון התכוון שהוא אמר לי לפני יציאתו מהחדר: "אני לא יכול להגיע שוב לגבר כמודך". האם הוא לא יכול להתמודד עם גבר שאחראי על הסיטואציה, שהחדר הוא שלו ושהוא נותן לו הוראות הגעה לחדר? עם גבר שבגלל הסיטואציה האסימטרית של הטיפול נמצא מעליו.

או שבדיוק ההיפך? אולי ירון לא יכול לבוא שוב לגבר שנבהל ממנו, שמתנצל ומתאמץ למצוא חן בעניו.

בהמשך השיחה עם מאיה ובפגישה שלאחריה מאיה דיברה איתי כמו ילדה. היא סיפרה לי על האוכל שהיא אוהבת בבית הספר, על כך שהמבשלת מטגנת במיוחד

לה ציפסים ועל השטויות הילדותיות שהיא עושה בכיתה. היה ברור שהיא נהנית מהחופש להיות ילדה ועל האפשרות להניח את הנשיות בצד.

כשאנחנו מדברים על התפתחות בכלל ועל התפתחות מינית בפרט אנחנו מדברים על התפתחות על רצף. ההתפתחות הגברית והנשית אינה התפתחות שנעשית ברגע. ילדה לא הופכת לאישה ביום ולילד לוקח מספר שנים להפוך לגבר. התפתחות בריאה מתרחשת לאורך שנים שבמהלכה קיימת תנועה בריאה בין מופעים גבריים/ נשיים לבין חופש ילדי.

במקביל, אנחנו מכירים בעובדה שהגבריות והנשיות אצל כל אחד מאיתנו גם נמצא על רצף. לכולנו חלקים גבריים וחלקים נשיים. גם כאן קיימת תנועה בריאה על הרצף בין החלקים הגבריים והנשיים שלנו. כל גבר מבטא גם חלקים נשיים וכל אישה חלקים גבריים.

כשמסתלבטים עלי בבית כשאני מתנהג או לובש בגדים בצבעים נשיים אני אומר בחזרה: "שרק גבר שבטוח בגבריות שלו יכול לתת ביטוי לחלקים הנשיים שלו".

ירון, למרות שפגשתי אותו רק פעם אחת, לדעתי פגוע ברצף השני שצינתי. הוא אינו מאפשר לשום חלקים נשיים בתוכו חופש וביטוי. אצלו הגבריות היא דיכוטומית ואף מאוימת. במידה וירון היה נשאר בטיפול שלי או שהלך לטיפול אחר, טוב שהעבודה הטיפולית תתמקד בתחושת האיום שלו על הגבריות שלו, לעזור לו לקבל את חלקיו הנשיים ולהתמקד בניסיון לבנות את אותה תנועה בריאה בין צדדיו הגבריים והנשיים.

אני מקווה שבטיפול עם מאיה אוכל לעזור לה ברצף הראשון. לעזור לה לבנות את החופש הפנימי והחיצוני לנוע בחופשיות בין ההתפתחות הנשית המוקדמת שלה לבין היותה ילדה קטנה שמגיע לה לשחק, לחשוב ולהתנהג כמו ילדה.

למרות הדברים שכתבתי, שמהם ניתן לחשוב שהגדרת הנשיות והגבריות ברורה ומוגדרת לי, אני רוצה לומר שכל פעם המושגים מקבלים אצלי הגדרה שונה. פעם הם מתארים בשבילי תכונות אופי כמו רוך וקשיחות, פעם התנהגויות סטראוטיפיות ופעם זהויות והתנהגויות מיניות. לכל אחד מאיתנו הגדרה שונה והתמקדות אחרת לגבריות ונשיות.

אין לי אלה לאחל לכולנו - הורים, מטפלים, מורים ומדריכים שנדע לעזור, ללוות ובעיקר לדבר עם המתבגרים שלנו על ההתפתחות המסובכת, על הרגשות המציפים ולאפשר להם תנועות בריאות ברצפים השונים.

שיהיה לנו יום עיון מעניין ומהנה.

להיהפך לאובייקט

דוד בנאי

לזהות משמעויות רבות, בהרצאה זו אני עסוק בעיקר בזהות בתור פיתיון לאנגריה, הצעה אופטימלית לתשוקה של האחר, אותו המרכיב בהצגה העצמית הציבורית אשר מעסיק באופן כל כך אינטנסיבי את המתבגרים בשלב השני להתבגרותם, בממוצע גס בין גיל 14 ל-16, שלב ייצוב הדימוי העצמי והזהות (אצל פטר בלוס זהו השלב השלישי¹) ושלב הדיפרנציאציה העיקרי.

אין ספק כי, אוניברסלית, המתבגרים והמתבגרות עסוקים באינטנסיביות באופן שבו הם מופיעים בפני אחרים ומשקיעים בכך אנרגיה רבה. גם ברור שהרגשה של שלמות הזהות היא מדד לייצוב מצב הרוח בגיל הזה, ואם העבודה לא הושלמה - גם לאחריה.

מחקר הזהות לא הבחין מספיק בין זהות מינית לזהות פסיכוסוציאלית. כך שהזהות המינית הובנה בטעות כנובעת כולה מתגובת הסתגלות וריצוי של הסובייקט לסביבה החברתית/פוליטית שלו. המרכיבים ההסתגלותיים הודגשו אצל אריק אריקסון² והמרכיבים הדכאניים והמכזבים אצל מישל פוקו וההוגים שהושפעו ממנו, בפילוסופיה של המגדר כמו ג'ודית בטר³, ובפסיכואנליזה התייחסותית כמו ג'סיקה בנג'מין⁴. שילוב של האינטרס של שיח החירות הפוסטמודרני ומידה לא מבוטלת סרבול תיאורטי יצרו קונצנזוס לגבי זהות מינית כמבנה מסוה, מפצל, שיקרי ביסודו, פרוטוקול מוסכם אשר הסובייקט מנהל ממנו את צרכיו אך גם כלוא בתוכו. הזהות הוצגה כתגובת ריצוי לאיווי של האחר המופשט, כמעטה זר שהיחיד עוטה על עצמו במשאלתו לרצות את הסביבה ולהיות מורשה לנוע בתוכה כסובייקט שפוי, שווה, מדבר. הזהות המתהווה מעניקה זכות כניסה אך במחיר ויתור על חופש, מחיקת חלקים מן העצמי האוטנטי, יהיה אשר יהיה, ללא ספק דה-פרסונליזציה והגרוע מכל - ההבטחה לזיהוי באה אל קיומה דווקא בהפיכת היחיד המרומה לאובייקט.

השאיפה של מתבגרים לפיתוח תדמית מינית המזוהה על ידי השבלונות החברתיות אינה תחומה בתחום התרבות המערבית אלא שכיחה כמעט בכל תרבות ותת תרבות המוכרת לנו. חברות ציד ולקט, תרבויות שמרניות, אימפריות, ארגונים בעלי אופי קהילתי ועוד. בחלק לא מבוטל מן הדוגמאות התהליך השגת הזהות כולל סבל רב, עמידה באתגרים קשים ומבחני יכולת אכזריים.

זהותו של היחיד מתפתחת כנראה לאורך כל החיים, אך בגדילתה האינטנסיבית בולטת בשני סבבים של ספרציה אינדיבידואציה⁵: בתקופה האנאלית/נרקסיסטית ובגיל ההתבגרות.

רעיון הזהות השקרית כבר הוזכר בתיאור הסבב הראשון בגיל הרך, כבר אז יכול הילד הרעב לשיקוף להיפגש עם עיניים אשר עיוורות לראות ולזהות אותו אלא כסימן לאובייקטים דוממים בעולם הפנימי של ההורה. כתוצאה מפטישיזם הורי זה לומד הילד להפנים את חלקי האובייקט הפזורים סביבו ולהדביק אותם כקולאז' אטרקטיבי, חסר משמעות לעצמו, על מנת שההורים ילכו אחריו. הילד מצטבע בצואתם הנרקסיסטית של ההורים על מנת לחדור את האוטוארוטיזם ההרמטי שלהם.

אבל, בניגוד למעמדה המפוקפק של הזהות המינית בהתבגרות, בתהליך המתואר בגיל הרך אפשר לראות בסיס לתקווה לאפשרות של התפתחות זהות בריאה, חרף ועל אף היותו תגובה לשפה הסביבתית. תיאורים כאלו, הרואים באפשרות של זהות הילד להיות אמיתית, תקפה וחיונית אפשר למצוא אצל אריק אריקסון⁶, וויניקוט⁷, קוהוט⁸, רוברט סטולר⁹ וסטרן¹⁰ ורבים אחרים.

הסיפור על היות האני אמיתי מתאר את ההתפתחות מבפנים - החוצה. הגנים מתעוררים ומבקשים מענה, להתבטא, להתממש, להיות נראה, העולם מוכפל ומבקש לקבל ביטוי של נרקסיזם משני. היינו, מה שהיה אמיתי בעולם הפנימי, באוטוארוטיזם הראשוני מבקש התהוות, נוכחות וביטוי מתוקף גם בעולם החיצוני, בעיני הבריות וכיוון שכך גם דרך השבלונות החברתיות שלהם.

לעומת הזהות המינית של ההתבגרות המתוארת כתחפושת ורמיה עצמית, הזהות הבריאה של השלב הנרקסיסטי מתוארת כהתמרה של הפרטי לציבורי, של הלא קומוניקטיבי לקומוניקטיבי ושל הדימיוני לסמלי. באופן מופשט אין מדובר כאן בשכפול הסובייקט אלא בשדרוג של הסובייקטיבי אשר מייסד שגרירות בעולם האבייקטיבי. אך, כיוון שבכל מקרה נעשה האחד לשתי תדמיות אשר הקשר בניהם אינו נתון במובן מאליו, היו הוגים כז'אק לאקאן שראו בהתמרה זו פרובלמטיקה בלתי פתירה לגמרי¹¹. גישה המתונה יותר תטען כי בתהליך ההתמרה אובדים בהכרח חלק מן המרכיבים, כאילו מקריבים עצמם למען התייצגותם של אחרים בזירה החיצונית, ותוך תהליך עיבוד אבל מקבלים מעמד מכובד בלא מודע ואולי זוכים לעדנה מאוחרת דרך תהליך העידון.

הילד נעשה אזרח בשני עולמות שלעולם יהיה בניהם פער שאינו ניתן לגישור סופי. פנים וחוץ, חומר ורוח. הוא יהיה מסוגל לחיות את עולמו הפנימי למרות ההתמרה לזהות בין אישית אם וכאשר הוריו יוכלו להזדהות איתו גם כפרסונה פרטית, ייחודית וחד פעמית.

כינון הזהות העצמית בתקופה נרקיסיסטית, מתרחשת לפני בחירת האובייקט והיא, בהגדרה, בלתי תלויה בה.

אם אנו מקבלים את ההנחה שהיסודות השקריים של הזהות המינית ידועים לנו, ואין חולק על כך, כיצד, בכל זאת, אם בכלל יכולה הזהות שלנו לקבל את הערך "אמת". "אישה אמיתית", "גבר של ממש". ומה המשמעות של "אמת" כשאנו עוסקים בזהות מינית? האם באנאלוגיה על הגיל הרך נאמר כי "גבר על האמת" הוא גבר שגם ברמה הפרטית, האוטוארוטית הוא גבר, ולא רק במייצגו הציבורי? האם זה הדבר אשר יעניק לזהותו תוקף שאינו כוזב? האם גם פיתוח זהות מינית פירוש התמרה של חומר פרטי מן הרמה הפנימית, הסובייקטיבית, החד צדדית לרמה האובייקטיבית, הנראית, המוחשת?

האם יש בזהות הנשית/גברית משהו שיכול לבטא נאמנה את העצמי האמתי?

לא בקלות נמצא התייחסות לנושא זה. במאמרו "יצרים וגורלות יצרים"¹² מציג פרויד מודל של התפתחות מדחפים כאבני בניין אל אישיות כפי שהיחיד הבוגר תופס אותה. מאמר זה יוצא דופן כך שאינו מתאר קטגוריאליה את המבנה האישיותי ומרכיביו אלא מתעכב על התהליך של היווצרות "דברים" מנטאליים מתוך אנרגיות נפשיות. אם נרצה נוכל לחלץ ממנו תיאוריה על מהות ההתמרה המתרחשת במעבר המסובך מאוד מישות אורגנית פועלת לישות התופסת את עצמה, "ישות-זהות".

אם אנו נולדים עם דחפים, פיסות של אקטיביזם¹³. אין זו המהות של האישיות, אלא אבני הבניין שלה. הדחפים הם מהויות גמישות ביותר, בעלות נוכחות סמויה וזהות מפוקפקת. הם אבני בניין מושלמות משום שהם מתאימים עצמם לסביבה המבנית והדינאמית שהם פוגשים באישיות המתהווה, וביחסים שבין היחיד לאחרים. פרויד מתאר סוגים שונים של היפוכים שדחפים עשויים לעבור על מנת להתבטא. הופעת התסכול האלים שמתוארת אצל מלני קליין¹⁴ ומהווה בסיס לדרמה המתוארת אצל אלפרד ביון¹⁵ בראשית החיים לא מאפיינת את הנרטיב של הפרויד לגבי התפתחות האישיות. כאן שולטת דווקא יצירתיות ספונטנית רבה, אם כי פרועה מאוד. הדחפים עוברים מוטציות מהירות עד אשר הם משתנים לבלי

היכר. מכשול כזה או אחר לא מהווה עבורם עילה למהומה נפשית, הם פשוט משנים צורה וממשיכים הלאה. סבל ממשי התפתח רק כתוצאה מהפרת שיווי המשקל הכללי של האישיות בהשענות על הרגלים ואובייקטים שיצרה לעצמה, או מחדירה גסה של גורם מערער. הצורך הנרקיסטי המוכר לנו - להיות נראה, מוסבר כהיפוכו של הדחף הפעיל - לראות את העצמי. מכשול גורר מוטציה, ורק כאשר כל מוטציה נכשלת לספק את הדחף יופיע תסכול, אשר גם אותו יש לראות כנראה כמוטציה. הדחף הפרודיאנית הוא בלתי ניתן להשוואה לזה של קליין או אפילו של וויניקוט, זהו דחף גמיש, רב צורות, פתלתל וסתגלן מאין כמוהו. אין פלא אפוא, שהגענו לשסע תיאורטי מביך בין התנהגויות דחף, כמו מיניות, להתנהגויות יחס אובייקט, כמו התקשרות, הזדהות וכולי'.

האידיאל הרגולטיבי של העידון הוא תוצר של תהליך העיבוד, כאשר את המתרחש בו, ואת טיבו אפשר לדמיין כשרשרת מוטציות, פרויד מכנה זאת "גורלות" (בתרגום אחר - "גלגולים"), אשר בהם הדחף הראשוני, התינוקי, התובעני מתחתר ומתפתל, מתחפש ומסתגל, לומד ומחכים, משנה מקום, צורה, מגמה, זהות ומהות עד שהוא מוצא את מקומו במקום בו הונחת על ידי הגורל. הדחף הוא היתרון העצום שיש לאדם על היצורים החיים האחרים. שאלמלא כן - דבר לא היה מחנך אותו...אין ספק שמושג הדחף הזה, בזה והוכלם בכל ספר בסיס העוסק בהצגת התיאוריה הפסיכואנליטית הקלסית.

המאמר המעניין הזה, היה כנראה תחילתו של פרויקט שפרויד לא השלים אך הניח בו את המספיק על מנת להנחות אותנו בהמשך הדרך. אנו ננסה להבין דרכו את המהות הלוהטת הזו, המושגית מחד והיצרית מאידך של הזהות המינית המתהווה בהתבגרות.

גיל ההתבגרות מפציע עם העלייה בריכוז ההורמוניים המיניים אשר מלבד השפעתם על הפרויות הפיזיולוגית אחראים להפעלת רגישות, פנטסיה והתנהגות-חיפוש מינית. בצד התשוקה העוצמתית הילדית לתלות, לקרבת אובייקט ההתקשרות עולה והמתמקמת התשוקה המינית. הילדה המוצפת נעשית מתוחה מינית, היינו, גופה נעשה קולטני ורגיש, מקור להשפעות מביכות, בנפשה פנימה מתערפלות פנטסיות ראשוניות ומתמזגות בסכמות מין המיובאות מן הסביבה התרבותית, בעקבות עליה במתח מופיעים דחפי פעולה מולדים ומשוחזרים. הכרתה נעשית מינית, והעולם סביבה מתפרש מחדש כעולם מיני. אל התלות באובייקט ההתקשרות חוברת התשוקה המינית, מבוהלת מאפשרות של גילוי עריות ובושה בתלותיות שלה נסוגה הילדה מן ההורים וקרובי המשפחה אל העולם החיצון אשר עובר

תהליכים מהירים של קטקטיזציה ארוטית בעיניה ובו היא מוצאת את מושאיה הראשיים לעגן את חייה עיגון אקסוגני, מחוץ למשפחה. עוגנים ראשוניים מגובים רגשית וארוטית מהווים תמיכות למשאלת הנפרדות המתהווה אשר בעצמה עדיין ממוזגת לגמרי בתוך הארגון המיני החדש.

התלות בהורה, הרציפה מאז מהלידה הופכת לתלות בלתי רציפה באחר הזר, תלות חדשה אשר משחזרת בתורה את המורכבות של יחסי האובייקט הראשוניים (בלוס¹⁶, פיירברן¹⁷). לא נרחיק לכת אם נאמר כי הקומפלקס של התלות הראשונית מותק כעט ומיושם במסגרת יחסי התלות עם אובייקט התשוקה.

אם אמנם צלח הליבידו את המחסומים שהציב הסופר אגו בשלב הראשון בהתבגרות, בשלב השני הענות האובייקט תעשה כעט גורם מכריע במצב הנפשי של הנערה, לא פחות מהענות האם בזירה האוראלית המוקדמת. כעוצמת הדחפים כך מופיעה, בעיני הנערה, עוצמתו הנרקסיסטית של האובייקט המיני, ענק, מדהים, נשגב ובלתי מושג באופן מכאיב. בעוד החיים האוראליים של התינוק מתחילים במפגש עם עיני האם המסורה, חייהם של המתבגרים מתחילים במפגש עם המבט החלול, האדיש, החולף דרכם של האובייקט המיני.

עד מהרה מביאה איתה התשוקה המתהווה תגובות קנאה עוצמתיות, תסכול, נחיתות וכתוצאה מכך הופכת מתקווה לעונג לחוויית סבל חריפה ובנוסף, לכל הפחות, לאי יציבות נרקסיסטית. יש ללא ספק מקום לשאול על המנגנון המדויק של הסבל שברציה הנתקלת במכשול. תיאוריות שונות נתנו לעניין תשובות שונות, בכל אופן, מן ההיבט האקונומי של הנרקסיזם, הנקודה אינה בהיות הסובייקט סביל אלא בפער אשר בין היותו מופעל על ידי הגירוי למידת היותו מפעיל, מרשים, משפיע. במקרה של סובייקט התשוקה הפער קיצוני מאוד. זה כנראה המקור להתמוטטות הנרקסיסטית בתחילת השלב השני של ההתבגרות.

פיירברן מתאר דינאמיקה קומפנסטיבית ופרוטקטיבית אשר התינוק מגייס על מנת להתמודד עם הסכנה שבהתרוקנות ליבידינאלית על ידי האובייקט המפתה¹⁸. האגו תולש חלקי אובייקט מתסכלים ומטמיע אותם בעולמו הפנימי, כך מתפתחת שליטה בסיטואציה המכאיבה והאובייקט החיצוני, המציאותי, נותר "טוב".

חלק האובייקט הנגזל מן האם נמצא בשליטת האגו והאגו מטפל בו בדמיון ובמאניה ואומניפוטנטיות, הוא זה אשר יושלך ב"שובו של המודחק" או ב"חזרתו של האובייקט הרע". הפנמה מעין זו מתרחשת גם בגיל ההתבגרות ומטרתה להפוך את יחסי הכוח בין האגו לאובייקט, כך כאשר חלק האובייקט המפתה

מופנם ומתפתחת הזדהות איתו, חלק מן האגו, זה הליבידנאלי, מקור התשוקה, מוחצן ומושלך אל האחר. התינוק התחלף בתפקידיו עם אימו, כעט הנערה היא האובייקט האטרקטיבי, המסעיר, המציף והמכאיב ואילו האחר הוא התינוק המשתוקק חסר ישע לסיפוק אשר אותו לא יקבל. לבידו של אובייקט הופך שוב להיות לבידו של האגו. אנו נגיד כעט שמתפתחת "מודעות" ליחסי המשיכה, הסובייקט יכול לראות עצמו בתפקיד האחר המושך, המפתה.

התפקידים, יחסי האובייקט, הם אלו שמתחלפים במהלך הגנתי זה, לא התכנים. הנמשך הופך מושך והמושך הופך נמשך.

להבדיל מן המודל האוראלי של ההפנמה המתואר אצל פיירברן, הדחף בהתבגרות הוא סינטוני לאגו ולכן האגו הזדהה עם האובייקט המופנם ברצותו למושך אליו את אש התשוקה הנכספת. עניין זה מזכיר לנו את אותם המתבגרים שאינם צולחים את השלב הראשון בהתבגרות באופן תקין ולא מסוגלים לקבל את תשוקתם עוד לפני שהופנתה לאובייקט זה או אחר, כלומר עוד לפני ההפרה הנרקסיסטית של האישייות. במקרה זה התהליך כולו ייעצר ואנו עדים כאן להתפתחות של הגנות כפייתיות, סומטיזציות, הרעבה עצמית וכולי'. בתנאים אלו לא תפתח כלל זהות מינית התהליך שפיירברן מתאר התרחש בדיוק כמו בשלב האוראלי, כלומר, כאשר הדחף המיני הוא דיסטוני לאגו. אובייקט התשוקה יודחק ויותקף מבפנים.

בכל אופן, בתהליך הבריאה מתפתחת ומתרבדת זהות מינית לא רק כצורה של דיפרנציאה מגדרית ותפקודית שמטרתה זיהוי והתמקמות חברתית, אלא גם זו שתפקידה להוות ווסת של אנרגיה ושל תסכול ביחסים עם העולם המפתה. היות מושא לדחף נעשית למשאלה יסודית ומרכזית. הזהות המינית במובן זה היא הדבר באמצעותו אנו מגינים על עצמנו בפני המשיכה המרוקנת לאחר הנרקסיסטי, ובאמצעותו אנו מהפכים את המשוואה האקונומית של התשוקה. על כן מושקעת בה כמות לא מבוטלת של סדיום והיא מיושמת באמצעות הפנמה המגנה מסבל והזדהות השלכתית. הזהות המינית היא הגנתו של המתבגר בפני הפיתוי.

שארית התשוקה תהיה בתנאים אלו נסבלת ותוכל לתפקד כתשוקה מינית בריאה ולא כהתמכרות מרוקנת. כמו כן, כתוצאה מן ההתכה של התשוקה לזהות יכולה המתבגרת להזדהות עם חוויות ה"היות נמשך" של אחרים, ולשאת עם פחות השפלה, נחיתות וקנאה את תשוקתה שלה, "גם אני מושכת כמותם", "גם הם נמשכים כמוני". התלות החד צדדית המשפילה הופכת לתשוקה ארוטית העשויה להיות מלווה באמפטיה הדדית.

שאנו מתארים כך את הזהות המינית היא נראית פחות "תגובה לאיווי של האחר", משאלה להיות רצוי, מקובל ומזוהה ויותר כמו פעולה אקטיבית, מכוננת של הסובייקט במאבקו בתחרות על האנרגיות הנפשיות בזירה האינטרסובייקטיבית. הזהות מאפשרת לו, לא רק למשוך אלא גם להפחית את משיכתו שלו. הדינאמיקה שלה תשוקה אמנם נעשית הרבה פחות "רכה", כפי שמאתר אותה שנדור פרנזי, משום שהיא נעשית תמה למאבק על משאבים. מרגע הטרנספורמציה הזו של דחף לזהות נעשית המיניות כולה עניין הרכבה פחות מיני והרבה יותר סאדומזוכיסטי משום שהיא מייצגת את מאבק ההישרדות של הפרט בחברת הפיתוי.

האשליה שלנו היא שאנו לא משיגים משהו כי אנו נחותים, אילו לא היינו כאלה בודאי היינו משיגים אותו. פסיכואנאליזה מציעה כי אם לא היינו נחותים גם לא היינו מנסים להשיג. משום שהיינו הוויים ולא רק מגורים להתהוות. נחיתות והיות מגורה הם מצבי נפש קרובים מאוד, בגיל ההתבגרות הם בדרך כלל היינו הך. המתבגר זקוק לרגישות והבנה כלפי המצבי הגירוי-נחיתות- השפלה שבתוכו הוא חי עד שהוא מצליח לכוון לעצמו עצמי-ליבידיאנלי בפני עצמו.

אין ספק שחזרה זו של התשוקה אל העצמי חוזרת באופן זה או אחר גם על מה שנעשה בתקופה הנרקסיסטיית/אנאלית. גם שם החל הפעוט מריקנות מגורה וגם שם היה הפעוט נאלץ לאמץ לעצמו פיסות אובייקט מן הסביבה על מנת לבנות לעצמו משהו שיוכל להתגאות בו שאחרת היה צפוי לכאב נפשי רב. יש להניח שהמבנים ההגנתיים הנרקסיסטיים משחזרים את עצמם בהתבגרות בהבדל כמובן של עוצמה ותוכן. מתבגר שצרובה בו פגיעה נרקסיסטית יסבול מכל כמות של תשוקה כלפי הסביבה הארוטית. והוא ישאף לשלוט בה או להחזיר לעצמו את הליבידו על ידי פיתוח זהות מינית נרקסיסטית: אני מושך אך איני נימשך לאיש. זה האידיאל של הדוגמן. מודל מיני אולטימטיבי חלול, חסר תשוקה מינית.

אני מזכיר לכולנו כי בעולם החי, קיימים מודלים שונים של מנגנון החיזור/משיכה, זה אשר אחראי על מפגש האופטימאלי של זרע וביצית. לא כל הדיאדות המוכרות מורכבות ממצד מושך וצד נמשך. קיימות דוגמאות למצב בו האורגניזם נמשך לגירוי המונח פסיבית על אובייקט המטרה, וקיימות דוגמאות בהן אובייקט המטרה הוא "המתאמץ" למשוך ולעורר את האחר לפעולה. אין זה מובן מאליו שבבעלי חיים זוויגיים תתקיים האינטראקציה המוכרת לנו בין חלקים דחפיים המניעים לפעולה מינית וצדדים מגרים/מפתים המעוררים אותם (ללא הבחנה בין נקבות וזכרים)

בתהליך ההפוך הנערה המשתוקקת לא מהפכת שום דבר מן הדחפים שלה, לא מפנימה דבר, היא מביטה מסביב ומתפעלת מן הנגלה, מן הגברים המדהימים, מן הנשים היפיפיות. כך היא הולכת ומתבגרת כשהיא מחזיקה את התשוקה המינית שלה מבלי להמיר אותה בדבר, לא בניכוס האובייקט על ידי בעילת שליטה ולא בהפנמתו. זו היא התפתחות רוחנית, כאב התשוקה מוכל ואינו פוגע בהכרת התודה כלפי העולם היפה. תיאוריות רוחניות רבות התעלמו או הכחישו את המחסום הגדול בפני הכלת התשוקה: הכאב הנפשי, נחיתות, ריקנות, קנאה, וכך הקלו ראש במשימה ושפטו בפזיזות את החוטאים.

מצב זה של הנערה המתפעלת, המתעלה מעלה מעלה במדרגות הקדושה הוא מרשים מאוד, אלא, שלרוע מזלנו, בני אדם, אינו אפשרי. לא ניתן להכיל את מלוא התשוקה המינית בלי להתין אותה לזהות משום שנדרשים כוחות אגו דימיוניים על מנת לעמוד באי שיווי משקל נרקסיסטי כזה בין ליבידו עוצמתי ועצמי מרושש לגמרי. גדלות רוח שכזו, אם נרחיב לרגע את זווית הראיה, יכולה להבשיל במקרה הטוב רק בגיל מבוגר מאוד. לא רק כוח סבל נדרש אלא שלמות עמוקה עם התסכול המוחלט של המין כגורל רצוי. אנו יכולים לנסח את המצב כך: פיתוח זהות היא הקונוורסיה הבריאה הראשונה של היצר, והיא עדיין אימפולסיבית. זהות קרובה מאוד ליצר, ולכן לא מהווה ולא נחשבת להישג רוחני, עם זאת היא ללא ספק הישג פסיכולוגי מרשים וצעד חשוב בוויסות המנטאלי של חיי המין. הזהות אינה מתפתחת ברגע אלא שהיא מוגדרת בהתבגרות כפרוייקט ומתרבדת עוד ועוד ככל שהסובייקט עובד על פיתוחה וחיזוקה. לאורך כל העבודה נשמרת מידה של הינזרות מן הכניעה לדחף הראשוני שכן נראה שלעולם היא מהווה תנאי הכרחי להפניות האנרגיה אל העצמי ופיתוחו כייצוג.

עם היווצרות הזהות משנה הדחף את טיבו ואופיו, עוצמתו פוחתת והוא פחות מאיים ומציף, הדבר אשר אליו משתוקק הסובייקט כבר נמצא, חלקית, בתוכו. לדחף הראשוני היתה מתכונת של יצר ראשוני שזה עתה, עם התעוררות ההתבגרות, הציף וביקש לפרוץ בבקשו את תמיכתם של חלקי האובייקטים. כעט יכול הסובייקט להזדהות עם האחר כמושך בשלמותו, משום שהוא עצמו מושך כדבר שלם. יחסי מין נעשים אפשריים כיחסים בין שלמים בעלי שיווי משקל נרקסיסטי בניהם ולא כיחסים סאדומזוכיסטיים.

פעולה זו, שבה אנו נאבקים על הישרדותנו המנטאלית בתנאים של יצריות מינית, תחרות מינית וכוחות מיניים אינטרסובייקטיביים תלויה ללא ספק בתרבות בה אנו חיים. במודל הסנטימנטאלי הקהילה מורכבת מסובייקטים חסרי זהות מודגשת,

אין תחרות על אנרגיה מינית. אבל אם פרט אחד משנה את כללי המשחק ומפתח זהות, מערך סדוקטיבי, הוא יביס את כולם ויהפוך אב קדמון נרקיסיסטי. כולם יימשכו אליו, הוא לא יימשך לאף אחד. כמו שפרויד מספר לנו בטוטם וטאבר¹⁹ המצב הזה יגרוור במקדם או במאוחר תגובת קנאה ומרירה מצד הבנים המובסים והם יכנסו לתחרות על האנרגיה, הקהילה תשתנה. באופן זה אנו רואים שאם זהות היא אסטרטגיה של פיתוי, של לכידת אנרגיה והשלכה של הנזקקות, הרי שניתן לדון בה כאמצעי במאבק אינטרסובייקטיבי. אם התינוק נאבק באח או שניים הקרובים לצלחתו, המתבגר החי בחברה עירונית והפוסט מודרנית כבר מוצא עצמו במאבק עם אלפים.

הוגים פוסט מודרניים הדגישו את המין כסדק דרכו מתפרצת ההבניה החברתית, הפוליטיקה של הניסיון, בלשונו של ר.ד. ליינג, אל הבניית האישיות, הלא מודע והאינטראקציה הבין אישית. התבוננות בזהות כתוצר של מאבק של היחיד במה שנתפס כנקודת החולשה הגדולה שלו בהתבגרות - העוררות המינית, מאחדת את הביקורת החברתית עם הפסיכואנאליזה של הזהות מבלי שהאחרונה תדדה, כדרכה לאחרונה, אחרי הראשונה. כאן, היחיד אינו עוד קורבן של ניתוב פוליטי אלא בעל אינטרס בעצמו בבחירה ובעיצוב זהותו.

מסקנה נוספת אפשרית מהבנת הזהות כקונוורסיה של דחף היא ביחסים בין הבניית הזהות הגברית לזו הנשית. שכן, כך, אפשר לומר, במעט קיצוניות לצורך המחשה, היות גבר פירושו שאין לך כלל זהות מינית. הנשים הן בעלות הזהות: כלומר בעלות כוח המשיכה המיני, הן שהוצבו לבסוף על פלטפורמות כמטרות במטווח. דיכוי האישה כסובייקט של דחף הוא קוהרנטי עם הדרגה הראשונה של הסובלימציה שהיא פיתוח זהות. גברים הם בעלי הדחף, ובעלי פיגור רב אחרי פיתוח הזהות ככוח מושך בקרב המין הנשי, הלא-דחף עבורם זהו איפוק מתוח עם יותר או פחות תסכול ורוע. כשאנו אומרים על אישה שהיא "גבר" כוונתנו - שלמרות היותה אישה אנטומית היא חסרת זהות. אין היא מנסה למשוך. התופעה של גברים מטופחים היא חדשה יחסית בהיסטוריה של המגדר, בוודאי בשכיחותה הרבה, ויותר ממה שהדבר מהווה הדגשה של הגבריות (אישיות-דחף ולא אישיות-זהות), היא מהווה פמיניזציה של הגבר בקנאתו המוצדקת באישה היפה המושכת ואינה נמשכת. לבל נטעה, אין זה אומר שלנשים בחברה השוביניסטית אין תשוקה למייצג הגבר, אלא שהיא רחוקה מאוד מאופייה הראשוני של התשוקה הגברית. זהות גברית וזהות נשית אינם הוויות משלימות ואינן ניתנות להשוואה בשום

צורה, כשם שאין להחליף את היחסים בין הפרפר לפרח ביחסים בין שני פרחים או שני פרפרים בעלי צורות משלימות.

סכנת הדה-פרסונליזציה והאובייקטיזציה של הסובייקט אינה חולפת, להפך, מן הדברים האומרים אנו יכולים להסיק את הנוסחה הבאה: יותר דחף, יותר צורך בזהות - יותר זהות - יותר סכנה של דה-פרסונליזציה. הסובייקט מתגונן כנגד הנזקות המינית על ידי החזרת הדחף אך בכך נעשה בעצמו אובייקט לאחרים. הגרסה המבנית של ה"גילגולים" של פרויד מראה לנו שבצורך הנרקסיסטי להראות, למשוך, יש מידה רבה של פעילות דחף אשר מעוגן בעצמי. לכן כאשר הדחף נעשה לצורך להראות, הצורך להראות נעשה בעצמו עניין דחפי על כל המשתמע מזה. זה הרגע בו יש הזדמנות לתרבות "להידחף" לענייניו האינטימיים של היחיד (נדמה שזו החוליה החסרה או החלשה בפילוסופיה של מישל פוקו). ואוטוארוטיזם נפרץ לרגע כתוצאה מסבוב שעשה הדחף בחוץ וכעת בעת כניסתו חזרה חודר איתו גם האובייקט אל תוך העצמי על אפיוניו, תכתיביו ואיווייו הרבים והמגוונים (נושא זה של חדירת טפיל כתוצאה מפתחה לרגע של ההגנה של הסובייקט משמש תמה לסרטי אימה רבים). כינונה הדינאמי של הזהות כהגנה בפני היזקקות וכמיסוד העצמי המתאווה מזהם פעם נוספת בהיסטוריה ההתפתחותית את העצמי בשרידיו של האובייקט. שרידים אלו הם המזרים את העצמי לעצמו אך מקרבים אותו אל הסביבה התרבותית. עבור אפריקאים רבים חתך עמוק מתחת לשפתם התחתונה זו הגנה מצוינת כנגד תלות סוערת באחר, מעתה יפכו הם עצמם לבעלי כוח משיכה. חרות זו נקנית בברית הצרובה בעור גופם, ומורישה את כוחו של אחר הנרקסיסטי לקבוצת השווים, קבוצת השתייכות, במקום "לכבוש את", יהיה עליהם רק "להיות כמו", משימה המפחיתה את כוחו של היחיד האחר הקפריזי ומעצימה את כוחו של העצמי החברתי.

מרגע שכוננה זהות, החליף הסובייקט את ההתרוקנות, ההשפלה וכאב שבהתפעלות מן הממשי הלא מושג בחרדה מאובדן הזהות אשר עלול להחזירו לאותו רעב איום ממנו נמלט. גורל זה הוא, כנראה, אחד הקטליזטורים של חרדת ההזדקנות ושל הפנטסיה על זמן המוות של הסובייקט כזמן שבו תבער קנאתו לנצח.

מעניין לראות שעל אף היות הזהות בת טיפוחו של הציבורי יש ליחיד, בייחודיותו, עניין רב ברכישתה ובהפנמתה ולא רק על מנת להיות מקובל, מזוהה ונאהב. שעבודו של הגוף לנוסחאות התקשורת החברתית אינו רק דכאני אלא גואל אותו משעבודו לדחפיו ולכוח הנרקסיסטי של האובייקט. אחרי כיוון הזהות נותרה עוד עבודה רבה, ושלבים נוספים. אך עבור המתבגר, אם השיג את הזהות, עשה

את עבודתו כראוי. היא, הזהות השלמה, המורגשת, הממשית תאפשר לו, כדברי אריק אריקסון²⁰ להמשיך אל השלב הבא מבלי לפחד מאובדן עצמיותו, לאהוב.

- 1 Blois, Peter. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: The Free Press.
- 2 Erikson, H.E. (1950). *Childhood and society*. W.W. Norton & Co. Inc.
- 3 Butler, J. (1997). *The Psychic Life of Power*. Stanford: Stanford University Press.
- 4 Benjamin, J. (1998). *Shadow of the Other: Intersubjectivity and Gender in Psychoanalysis*. New York and London: Routledge.
- 5 Blois, Peter. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child*, 162-186.
- 6 Erikson, 1950
- 7 ויניקוט, ד.ו. (1960). עיוות האני במונחים של עצמי אמתי ועצמי כוזב. בתוך ע. ברמן (עורך) *עצמי אמתי עצמי כוזב*, עמודים 202-213. תל אביב: עם עובד, 2009.
- 8 Kohut, H. (1971). *The analysis of the self*. New York: International Universities Press.
- 9 Stoller, R. J. (1985). *Presentations of Gender*. New Haven: Yale University Press.
- 10 שטרן, דניאל (1985). *עולמם הבין אישי של תינוקות*. בן שמן: מודן.
- 11 לאקאן, ז. (2015). *כתבים*, *Ecrits*, תרגום: נועם ברוך, תל אביב: רסלינג.
- 12 פרויד, ז. (1988). יצרים וגורלות יצרים. בתוך: מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות. עמודים: 37-52. תל אביב: הוצאת דביר.
- 13 שם.
- 14 Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. In: *Envy and Gratitude and Other Works 1946-1963*. London: Virago Press, 1988.
- 15 ביון, ג. ר. (2004). *ללמוד מן הניסיון*. תרגום: דנה רופין. תל אביב: סימניה.
- 16 Blois, 1967.
- 17 Fairbairn, W. R. D. (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London and N.Y.: Tavistock/Routledge.
- 18 Fairbairn, 1952.
- 19 פרויד, ז. (2013). *טוטם וטאבו: מבחר כתבים ט'*. תל אביב: רסלינג.
- 20 Erikson, 1950.

שלשה דימויים תלמודיים על גבריות יהודית

רות קלדרון

1. תולעת יעקב

אל תראי תולעת יעקב

מתי ישראל אני עזרתוך נאם ה'

וגאלך קדוש ישראל

(ישעיהו מא, יד)

פירוש רש"י: משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה (תולעת ויירמונא בלעז)

לו יעז מישהו לומר לגבר ישראלי שהוא תולעת, יש להניח שהאירוע יסתיים בחדר מיון, בפציעה קשה.

הישראליות בנויה במידה רבה על שלילת הגולה, והגבר הישראלי, בהתאמה, עוצב כהיפוכו של היהודי הגלותי, הפסיבי, הנרדף, הנשי.

קשה אפילו לארח את המחשבה שהיו גברים יהודים שכינו את עצמם תולעת יעקב, ולא באופן מקאברי או אירוני, אלא בבחירה שלמה של זהות גברית חתרנית.

ממש כמו שהגבר הישראלי הוא דמות שנוצרה כתוצאה ממהפכה תרבותית המואסת בתרבות היהודית הגלותית, כך נוצרה דמות הגבר התלמודי במהלך התנגדות תרבותי רדיקלי לתרבות הרומית. מול פסלי השיש המושלמים של נפטון ויופיטר, מעמידים חכמים תולעת פשוטה, מלחכת עפר. ודווקא משום שאין בה כל אפשרות למאבק פיזי, בעולמם שלהם היא המנצחת האמיתית.

הגבריות היהודית הרבנית התפתחה כניגוד גמור גם לגבריות היהודית המקראית. תולעים שכל כוחן בפיהן מחליפות את גיבורי החיל הלוחמים - שמשון, גדעון, יהושע, דבורה, יפתח ודומיהם. גבר יהודי חדש בא לעולם, שעוצמתו אינה בכוח הגוף, אלא בדיבור. אין לו גבורה אלא בפיו.

ההיסטוריה לימדה את החכמים כי מנהיגי המרד המיטו אסון וחורבן בניסיונם להכות את רומא בכלים שלה. חכמים שלאחר החורבן, אנשי יבנה ויורשיהם, אנשי ישיבות בבל, פונים לדרך אחרת: הם מעבדים את החורבן והמפלה הצבאית

של המרד הגדול ומרד בר כוכבא לתפיסה חדשה של קיום יהודי, ומתוך כך, של גבריות הם פונים עורף לגוף, מואסים במלחמה הרעה ומפתחים יותר ויותר את יכולותיהם הרוחניות - שפה, לימוד, יצירה מדרשית, שיח פילוסופי - ואת הקהילה הדואגת לפרטיה בדרכי חסד. גמילות החסדים נפרטה למוסדות שונים שעניינם הדאגה לפרט.

לבושם של תלמידי חכמים מקבל את השראתו מן הלבוש של חכמי האקדמיה בני תקופתם. כמוהם הם לובשים "חלוקי דרבנן", מעין טוגות המסמנות אותם כחכמים. עם השנים נעשה הלבוש למדים של "צבא התורה", צבא שכוחו בחולשתו. שמעמיד עדינות במקום גסות, גבריות רכה שעוצמתה לא בכוח פיזי ולא ביופי חיצוני, אלא דווקא בהגבלת הגוף, בויתור על השרירים והעוצמה הפיזית. ודווקא בדבקות ללא פשרות זו בחולשה, מתפתח כוח יהודי חדש. עוצמת החולשה.

גם הסוס שהיה סמל לכוח נדחה והחמור העניו והחלש יותר נבחר כבהמה שיש בה תבונה וחוש מוסרי.

הדברים מזכירים את ישוע הנצרתי ולא בכדי. דרכו של ישו המגיש את הלחי השנייה למעניו היא פיתוח דרך זו של חכמים. גם ישוע, כשהוא עולה לירושלים ועומד מול כוחם המושחת של כוהני בית המקדש, הוא תולעת יעקב. הוא נצלב, כפי שאפשר לראות באלפי איקוונות, כגבר עדין, נערי, שפלומת שערו טרם נעשתה לזקן של ממש, בהתמסרות לשונאיו ולא להויהו. כך העתיק ישוע את דמות הגבר היהודי החדש ועשה אותו אייקון לדת שכבשה את העולם כולו.

לא את דמות צלמו של יהושע בן נון הכובש עונדים מיליוני אנשים בעולם על צווארם ותולים מעל מיטתם, אלא את בן דמותו של הגבר הנשי, הרך, הכנוע. הרכות היא המנצחת במלחמה התרבותית של הזמן.

הגבריות הישראלית החדשה נולדה מתוך מיאוס עצמי של דורות של יהודים שחיו כ"תולעת יעקב" וחוו שוב ושוב על בשרם את המחיר הנורא שמשלמות התולעים.

ארגוני ההגנה היהודיים בעולם וגם בארץ עיצבו את דמות הגבר היהודי החדש-ישן המשיב מלחמה שערה. החברים בארגוני "השומר" ו"בר גיורא" לא ידעו כיצד להתלבש כגברים מסוג חדש. הלבוש של הוריהם וסביהם לא אפשר רכיבה על סוס. הם שואלים את הלבוש מן הקוזקים, מן הבדואים בארץ - האויב שבו הם נלחמים נעשה דמות לחיקוי.

גבר ישראלי חדש נוצר פה, קוזאק-בדואי-עברי, הסוס והרובה נעשו חלק מגופו השחום והשרירי. הסוס התפתח עם הזמן לג'יפ ולנגמ"ש. צבא ההגנה לישראל הוא כל מה שהפוך לתולעת יעקב.

בשולי החברה הישראלית נותרו בני הקהילות החרדיות, בגרבי ברך ומכנסי שלושת-רבעי סגורים בגומי. גברים בהירי עור שלא שזפתם עין השמש. ארוכי ידיים וקצרי רואי מימים ולילות של לימוד הספרים הגדולים והאותיות הקטנות. רק כשהגיעה מעבר לים, מארצות הברית ומאירופה, בשורת "הגבר החדש" שיש בו צד נשי מפותח, שמואס בלחימה ומעדיף עשייה אינטלקטואלית, רק משהתחיל העולם לתגמל את לוחמי המחשבה יותר מאשר את לוחמי השדה הפשוטים, כאשר בצבאות העולם המפותח משרתים בני המעמדות הנמוכים ובני המעמד הגבוה נפדים בכסף מחובת השירות - רק אז נובטת המחשבה המחודשת גם בארץ, ואפשר שהחרדים ייראו בעין חדשה, שהאסתטיקה של האנטי-אסתטי והעוצמה של אנטי-כוח יהיו הצעד הבא של הישראליות האליטיסטית

2. שמשון הגיבור, גבר - גבר

"ויהי טוחן בבית האסורים" אמר רבי יוחנן: אין טחינה אלא לשון עבירה

וכן הוא אומר: "תטחן לאחר אשתי", מלמד שכל אחד ואחד הביא לו את אשתו

לבית האסורים כדי שתתעבר הימנו...

(בבלי, סוטה י ע"א)

הדוגמה הבוטה ביותר אולי בספרות חז"ל לגבריות שאין בה לא מורכבות ולא אמביוולנטיות נמצאת באגדת התלמוד על שמשון הגיבור.

בעיני החכמים, שמשון הוא קריקטורה או גרוטסקה של גבר. הוא כל כך גברי שהוא מגוחך. תיאוריו הריאליים מן הסיפור המקראי מנופחים למושגים מיתיים, ויותר מכול, ממדיו הגופניים ועוצמתו המינית. כשהם מדברים בשמשון נחשף דמיונם העשיר והפרוע של חכמים, קרנבלי ומלא הומור, חוצה גבולות. על דמותו של שמשון הם משליכים את הפנטזיה הגברית על און-אין-סופי, ספק אדם ספק בהמה, גבר שהיה קשור בבית האסורים ומעבר נשים לבקשת בעליהן. כשחכמים מתארים את גבורתו של שמשון קל להבין שמושג הגבורה הראוי בעיניהם, ערך הגבורה שהם מחנכים את בניהם לאורו, הוא שונה לגמרי. אם יש בהם קנאה

בגבריותו המקראית זו כבר הותמרה לגיחוך ולעצמם הם מבקשים עוצמות ואומץ מסדר חדש, פנימי.

3. האלמן שנעשו לו שדי אשה

תנו רבנן: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף: בא וראה כמה גדול אדם זה, שנעשה לו נס כזה! אמר לו אביי: אדרבה, כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית. (בבלי, שבת נג ע"ב)

סיפורי ניסים מקראיים בדרך כלל נעימים לנפש מאוד: בעיצומו של משבר ומצוקה, כנגד כל הסיכויים נעשה צדק ואיש ראוי זוכה לעזרה, לכוח גדול ממנו שמשנה את המציאות ומציל אותה מצרה: ים סוף נבקע וישראל עוברים בחרבה, שרה נפקדת לאחר שכבר אין לה אורח כנשים, בן השונמית שב לחיים בעזרתו של אלישע. אלה הם רגעי שיא דרמטיים שבהם האל מופיע על הבמה האנושית, דאוס אקס מכינה.

סיפור זה לעומתם, אינו חד-משמעי. אפשר לחוש בו את יחסם הספקני של חכמים באשר לסוגיית הנס:

הנס המתואר כאן ברישום ספרותי קצרצר, שעל פיו נפתחו לאלמן שדיים כשדי אישה ומהם היניק את בנו היתום, הוא אמנם רגע פלאי, אבל גם עצוב מאוד. משהו אפל ומר מתרחש בגופו. מחיר הנס כבד: גבריותו נמזגת בנשיות, הצלת בנו עולה לו בהקרבת חלק ממהותו, מההות שלו.

רב יוסף, סגי נהור, העיוור, מתמוגג מגדולתו של האיש הזה שנעשה לו נס. לעומתו אומר אביי, היתום, ששינוי סדרי בראשית אינם פרס, אלא הם עצמם עונש. שהרי אילו היה האיש משתוקק לנס, בוודאי היה מבקש שתקום אשתו לתחייה ולא יהיה בנו יתום, או שלפחות יהיו בידיו המעות לשלם למינקת.

"בזבז" תופעת הנס החד-פעמית על הצמחת שדי אישה שופעי חלב בגופו של גבר נראה כטירוף מערכות, ולא כהשבת הסדר על כנו.

היוצר שברא את הנס הזה במילים, מי שעיצב את הסיפור המיניאטורי שלפנינו, הוא עצמו כבר גמול מניסים. ההתפכחות של חכמים בדורות שלאחר החורבן מן

הציפייה לצדק שיתגלם בעולם וגם מן המחשבה המיתית המקראית, שעל פיה האל מופיע בעולם ומשכין בו את מלכותו כשופט צדק, היא שלמה ומרה. עולמם ריק מנוכחות ומהתערבות אלוהית. ובדיעבד נראה שהם מעדיפים את המציאות ואת חוקי הטבע על התגלויות שאין ההכרה האנושית מסוגלת להבין את פשרם.

סולם יעקב – סיפור הטיפול בנער אומנה

ניצן שמואלי

יעקב יושב מולי, עיניו עכורות ולחות. הוא מנסה להיזכר בשיר ששמע בישיבה בזמן שבכה מכך שחבריו לחדר זרקו את מזרנו על הרצפה וצחקו עליו. הוא נכנס אז לחדר וראה את מזרנו מוטל על הרצפה וחבריו לחדר צוחקים או אדישים. הוא העיף מבט ברחבי החדר, אך לא פגש עיניים ידידותיות. החזיר את מבטו לרצפה, יצא מהחדר, נכנס והצטנף בחדר אחר מאחורי ארונית שהייתה שם. שם הוא שכב ובכה תוך שהאזין לשיר בהשמעה חוזרת כל הלילה. תוך כדי הניסיון להיזכר הוא מהמהם את השיר. עיניו מתבהרות לרגע, העכירות נעלמת וחוויית ההיזכרות פותחת בו משהו, הוא ממלמל את המילים ביתר שאת "תחזיקי אותי.....ידיים...אמא" הוא מהמהם, אך עיניו מיד מעכירות שוב. אני רוכנת קדימה בריכוז כדי לנסות לתפוס את השיר אבל שום דבר לא נשמע לי מוכר. משהו בי רוצה להצטרף להמהום של יעקב. עוברת בי התלבטות, אני מצטרפת לרגע ומשתתקת. אני רוצה לקחת חלק בניסיון שלו לפלס דרך בזיכרון, אבל אין לי קצה חוט. אכזבה מתפשטת על פניו של יעקב "אני בטוח אזכר בזה בשנייה" הוא אומר. עכשיו גם האכזבה מהכישלון להיזכר חומקת וחיוך מתפשט על פניו, והוא רוצה לספר לי עוד דבר מה. אני נותרת מבולבלת ויש בי דחף להיאבק, לחקור עוד, לנסות לזהות את השיר, לשהות עם יעקב שבוכה אל אמא בחדר זר, אבל הדחף נחלש ונעלם ואני כבר בסיפור הבא, רפת ידיים, בתחושה שהייתי צריכה להתעקש עוד אבל גם הזיכרון שלי מתעמעם ואני כבר לא אוחזת בחויה. היא חומקת גם ממני.

ראשית, אני רוצה להודות ליעקב ולמשפחתו, שנתנו את אישורם להציג טיפול זה בכנס. חלק מהפרטים טושטשו מטעמי פרטיות. יעקב הופנה אלי לטיפול במסגרת עבודתי במרכז הטיפול של שירותי האומנה של מכון סאמיט. זהו מרכז שהוקם לפני כחמש שנים וחזונו הוא לעבות את המענה שמקבלות משפחות האומנה, תוך התמקצעות והשתכללות בהבנת הצרכים והמאפיינים של ילדי אומנה ומשפחותיהם. מסגרת הטיפול היא פגישה שבועית עם הילד ופגישה חודשית עם ההורים האומנים, תוך קיום של קשר עם מנחת האומנה של המשפחה וגורמים נוספים, לפי הצורך. הטיפול איתי נמשך כשנתיים והסתיים בעקבות הגיעו של יעקב לגיל 18, גיל סיום סידור האומנה.

יעקב הופנה אליי, אפוא, בגיל 16, אחרי שהיה בשני טיפולים רגשיים כילד ובטיפול קצר - שלא המריא - כמתבגר. הוא עבר שני אבחונים פסיכו-דידקטיים, קבוצה טיפולית למיומנויות חברתיות, ותקופות רבות מחייו קיבל שיעורי עזר קבועים. בזמן שאני טיפלתי בו, שתי עובדות סוציאליות היו מעורבות בטיפולו - עו"ס בישיבה התיכונית שלמד בה ועו"ס מנחת אומנה. היו לו שני זוגות הורים - ביולוגים והורים אומנים - סבו וסבתו, הורי האם. ריבוי זה הוא משמעותי בעיניי ויוצר גם חוויה של החזקה שקשורה באנרגיה ובמשאבים המושקעים בו, וגם של עודפות ואיזו פריצות - ידיים ועיניים רבות מעורבות בחייו של יעקב, גורמי חוק תמיד נמצאים בתמונה, כל אירוע חריג (דוגמת השעיה מביה"ס) מחויב בדיווח לגורמי רווחה. זאת לצד חוסר גדול וכמיהה לדמויות הוריות פוטנטיות ובלעדיות שייקחו אחריות על מכלול חייו.

יעקב הוא בן יחיד להורים מזרם חרדי לאומי. ההורים התגרשו מעט אחרי לידתו וסובלים מבעיות נפשיות חמורות. אביו של יעקב נפטר שנה וחצי לפני שהטיפול התחיל, בהיות יעקב בן 15, כתוצאה מבעיה בלב לאחר שסבל מבעיות רפואיות שונות ביניהן השמנת יתר קיצונית. שני ההורים הם מהגרים מאוסטרליה. נדמה כי הייתה משאלה בהגירה הזו לפתרון, עולם חדש בו "המצב ישתפר".

יעקב נולד בזמן לאחר היריון תקין, בניתוח קיסרי כשחבל הטבור כרוך סביב צווארו. במהלך ההיריון היחסים בין ההורים התדרדרו והאם עברה לגור בבית הוריה. אך היחסים בין האם והוריה התדרדרו אחרי הלידה וכך גם מצבה הנפשי. מתוארים מצבים קשים ביותר של צרחות, ניסיונות לסלקה מהבית, התפרצויות של האם ושל הוריה. האם עזבה את בית הסבים ללא יעקב ואושפזה כמה פעמים בשל מצב נפשי מאני ופסיכוטי. בפגישה עם הורי האם עלה כי היה ניסיון יחיד של האם לגדל את יעקב באופן עצמאי ובביקור מקרי שהם ערכו, הם גילו שיעקב במצב לא טוב, רעב ומוזנח, ולקחו אותו אליהם. אין לכך כל עדות בתיק וזה לא מתיישב עם כל תיאור אחר שהגיע אליי. הסיפור הזה נודע לי מפי הורי האם והוא סופר בניתוק, ללא רגש. אני חשבת על הקרע הזה בין ההורים לבתם, על האשמה שבודאי נושאים הוריה על כך שגזלו את יעקב מאמו ועל המצב הבלתי אפשרי שהם היו נתונים בו. אני גם מציינת זאת כדוגמה למעין "חור" שישנו ברקע של יעקב - הרבה פעמים העדויות סותרות, לעתים אין את מי לשאול ולנו הגורמים המטפלים נותר לנסות להשלים את שאיננו יודעים מתוך המפגש עם הילד, ההתנהגות שלו והתחושות שלנו בחדר אודותיו, לעתים תחושות חמקמקות ולעתים תחושות נוקבות מאוד.

אמו של יעקב התנהלה בחוסר יציבות; לאורך הדרך הייתה מחד תובענית לגבי יעקב, חשה שחטפו לה אותו ורוצה אותו לעצמה בכל מאודה, ומאידך אינה יציבה, נעלמת לתקופות ארוכות, מבטיחה לו הבטחות שווא ושוב נעלמת. סבו וסבתו מצדם נקרעו בין רצונם לשמור על יעקב מפניה, ומצד שני, היו אחוזים בתחושת האשם כלפי ביתם ובדאגתם כלפיה, כמו גם ברתיעה העמוקה שלהם ממנה. מתוארת התנהגות ילדותית-נקמנית של האם לפיה יעקב אוסף ממתקים בבית כנסת ואמו אוכלת לו אותם בעת ביקוריה אצל הוריה. היא שואלת את יעקב שאלות מפצירות - "אתה אוהב אותי? אתה מתגעגע אלי?" וכועסת עליו כשהוא לא עונה. במשך תקופות לא מבוטלות לאם היה צו הרחקה מיעקב והוריה נדרשו לעמוד על כך שתיישם אותו. היא הייתה מופיעה בדלת, לבושה סחבות ותובעת מהוריה שיכניסו אותה לביתם וייתנו לה לראות את יעקב. האם נהגה להגיד ליעקב שסבו וסבתו רשעים ושהם חטפו לה אותו. פעם אחת, בעת שסבו של יעקב ישב שבעה על אימו, אימו התפרצה לשבעה ואמרה לו שסבתו (אמה) מתה. הסיפור הזה מספר משהו על השתבשות הדעת של האם מכאב וממוות; כאילו היא חשבה, "כשאימא של אבא שלי מתה, אז עבורי גם אימא שלי מתה, ומתה גם אמו האומנת של בני, יעקב".

האב, שתואר על ידי יעקב וגורמים מטפלים כילדותי וגס רוח, אלים לעתים, סבל מהתקפי זעם ובולמוסי אכילה. כמו כן תואר שהיה הולך לאירועים שלא היה מוזמן אליהם ואוכל את האוכל שהוגש באירוע. לפרקים ישן בבית כנסת וקיבץ נדבות. הוא איים לעתים שיחטוף את יעקב ולא תמיד עמד בהסדרי הראייה - פעמים רבות לא הגיע, לעתים הגיע ואיחר מאוד להחזיר את יעקב ופעם אחת חזר בלעדיו והסתבר שיעקב ברח לו בעת ביקור. בעקבות אירועים אלה, תקופות מסוימות יעקב ראה את אביו רק במרכז קשר.

למרות מצבם הנפשי הקשה של הוריו והמעבר לבית סבו וסבתו, התפתחותו של יעקב מתוארת כתקינה. הוא תואר כילד מתוק וחייכן. תפקודו בלימודים היה לאבילי: לעתים מצוין ולעתים קרס לתפקוד נמוך ביותר. הוא התקשה ליצור חברויות, לעתים היכה נמרצות ילד שהעליב אותו ובמשך תקופות ארוכות היו לו קשיים גדולים בביטוי, קושי להגיד מה הוא רוצה ומה קרה לו. מגיל צעיר גם התקשה לקום בבוקר.

אני רוצה לעשות אתנחתא קלה מסיפורו של יעקב ולקרוא בפניכם כמה דברים שסטיבן מיטשל כתב על בית ותפקידו בחייו הנפשיים - "הכל מקומי, תלוי תרבות אומרים לנו, יחד עם זאת, היבט מהותי, עדכני בפסיכולוגיה האנושית הוא "תחושת

הבית" - המקום שלי, מאיפה באתי, לאן אני שייך, לאן אני מתגעגע. בית, כתב רוברט פרוסט "הוא המקום שכשאתה צריך להגיע אליו, הם חייבים להכניס אותך פנימה". אנו תרים אחרי המשכיות, דומות, כדרך לבסס, לעגן את עצמנו. תחושת הבית משקפת את האופן שבו מיקום גיאוגרפי, בייחוד מקום בו אנו מבליים את שנות הילדות, חודר לנפש בלוויית תחושה עמוקה של נוחות, שאין לה תחליף. התחושות החריפות של קשר ושייכות המתעוררות בחוויית הבית ובנוכחותו של מי שמגיע מאותו הבית שלנו משקפות סוג של תיאום, הדהוד הולך ונמשך של מה שקיים בתוכנו למה שמחוץ לנו, בין העבר להווה, בין מה שהיינו, מה שאנחנו ומה שאנחנו כמהים להיות" (מיטשל, ס. 2009).

עד כאן מילותיו של מיטשל. בהיותו של יעקב נער מתבגר, הכמה בו זמנית לבית ולשייכות ולאפשרות לבעוט ולעזוב אותו, שגדל בסידור אומנה, אומנת סבים, אני מוצאת את מילותיו של מיטשל רלוונטיות במיוחד לסיפורו של יעקב.

יעקב, הופנה לטיפול כדי לנסות "להספיק את הרכבת" כדי שיוכל לקבל את הטיפול במסגרת השירותים המגיעים לו כנער אומנה. כמו כן, במחשבה שיוכל להיות מקום בטיפול לעיבוד הפרידה מהאומנה ויציאה למסגרת הבאה. בעניין זה סבו וסבתו של יעקב מבלבלים. מחד הם אמרו לו שבינתם תמיד יהיה ביתו ותמיד יוכל להיות שם, ומנגד, הייתה ציפייה ספוגה בחרדה שהוא חייב לגלות כישורים עצמאיים ויכולת לעמוד ברשות עצמו; צרכיו התלתיים נתפסו לא פעם כפינוק וחוסר יכולת להכיר תודה על התמיכה שלהם בו. כמו כן, התקרבותו לגיל 18 העלתה על הפרק שאלה וציפייה שהפחידו את יעקב; מעתה, הוא יוכל לקחת על עצמו את האחריות החוקית על האם ולהיות האפוטרופוס שלה.

אמנם, פגשתי את סבו וסבתו למספר פגישות, אך בהצגת המקרה אתמקד פחות בעבודה איתם, שנעשתה בעיקר על ידי מנחת האומנה שליוותה את המשפחה.

תחילה פגשתי את יעקב. הוא נכנס ללא השתהות לחדר, מבטו רך, תמה. מדי פעם מחייך חיוך רחב. מדי פעם שואל - אז מה נעשה פה? הוא פרס בפניי קשיים שהעסיקו אותו, כגון קשיים לחוש רצוי בקרב חבריו, צמא גדול לתחושת בית, קושי להינתק ממסכים וקושי לעמוד בדרישות הישיבה. באחת הפגישות הראשונות יעקב דפק בדלת כמה דקות לפני תחילת הפגישה ונכנס מבלי להמתין למענה. אני הייתי בחדר אומנם אבל לא הייתי מוכנה לקראתו. חשבתי על השחזור שבלהגיע לעולם שאינו מוכן לקראתך, להיכנס בטרם עת, להיות לא קרוא בעולמך, להצטרך להיכנס ללא הזמנה, וגם הייתי ערה לאי הנוחות שעברה בי, טבולה במעט כעס

וחוסר סבלנות. יכולנו לדבר על הדחיפות שהוא חש ביחס לצורך שלו שאגיב אליו, על המשאלה להיות איתי כמה שיותר, ועל הצורך הנוקב לנוכחות ולהדהוד שלי, שמעמיד אותו בהזדקקות גדולה, גם ביחס אליי וגם ביחס לאחרים. יעקב דיבר בגילוי לב על הקושי שלו לתת מקום לאחרים בשיחה, על כך שהחברים שלו אומרים לו שהוא לא מפסיק לדבר ומדבר רק על עצמו.

יעקב עורר אצלי חיבה ורצון להתקרב. החוויה שהתבססה די מהר בתחילת הטיפול הייתה של קשר קרוב, אך מלווה בתחושת זרות ומרחק שהרבה פעמים הופיעה כקושי שלי להתרכז ולהקשיב לו, להישאר ערנית בתוך הפגישה, קרובה לסיפוריו. בתחילה המקום של התחושות הללו היה שולי אך אחרי כמה חודשים הן תפסו מקום נכבד בחוויית הקשר ובמקביל התפתחה אי סדירות של יעקב בהגעה לפגישות. פעמים רבות חזרה אצלי החוויה בסוף פגישה של קושי לשחזר מה היה בה, אפילו ברגע שבו הסתיימה. חוויה זו הייתה בולטת ועוררה אצלי הרבה חוסר אונים. בשל הבושה ואי הנעימות שתחושות אלה מעוררות, לקח לי זמן לדבר עליהן עם יעקב. אבל כשכבר דיברתי אתו על כך הוא לא נראה מופתע. הוא שיתף אותי בכך שהרב שלו נרדם לו באמצע שיחה ביניהם וכי הוא מרגיש שהוא לא מצליח לעניין אנשים. אני שמחתי על השיחה, אך קיוויתי שהיא תעזור לי יותר עם עצם העניין וזה לא קרה. כמה חודשים לאחר מכן יעקב תיאר לי בשאט נפש כיצד בארוחת שבת, אמו לגמה מהמרק בביתו ונרדמה בעודה מעלה את כף המרק אל פיה כך שהמרק נשפך על פניה ובגדיה.

"לא יכולתי לסבול את הקול של הכף נחבטת ברצפה" אמר לי יעקב. "קמתי והלכתי מהמטבח אל החדר וטרקתי את הדלת. לא יצאתי ממנו כל השבת".

"לא יכולת לסבול שאמא כל כך חולה, כל כך לא ערה למה שקורה סביבה, לא ערה אליך" אמרתי לו.

"היא כל הזמן נצמדת אלי, רוצה ממני משהו ואז היא נרדמת באמצע שהיא אוכלת. אני לא יכול לסבול את זה"

"זה מבלבל וזה כואב ואולי לפעמים גם מפחיד" אמרתי לו וחשבתי כמה מכאיב עבור יעקב לנסות להתקרב ואז לגלות שמי שרוצה ומנסה להתקרב אליו, מתנתק ונעלם. מה זה אומר על יעקב? מה זה אומר על הדמות ההורית שמולו?

באחת הפגישות יעקב סיפר לי שחבר שלו, דני, אמר לו שיעקב חופר לו, מדבר בלי סוף. באותו שבוע, הייתה לדני עוגה והוא לא הסכים לכבד בה את יעקב. בהמשך הפגישה, יעקב סיפר לי שיש לו תוכנית כיצד להביא שלום לעולם - להחרים לכולם

את הנשקים ו"להיכנס" בכל מי שמוחה כנגד זה. אני הייתי מופתעת מהתוכנית הזו וחשתי השתאות בפנים, וקושי להתייחס אל יעקב ברצינות. בעודי מנסה להבין את התוכנית ואומרת משהו על הנאיביות שלה, יעקב אמר שגם סבו אמר שהיא נאיבית ופתאום התבלבל ונכנס לבלאק אאוט. הוא נראה אבוד, נבוך ופגיע. ניסיתי להחזיק, להחזיר אותו לשיחה אך נעשיתי מבולבלת בעצמי והשתתקתי. נזכרתי שלי עצמי היה בלאק אאוט שבועיים קודם לכן בסדנה לטיפול זוגי שהשתתפתי בה. הרהרתי בבלאק אאוט שלי. הייתי בסדנה והשתתפתי בסימולציה, תפקידי היה להיות מטפלת של זוג שהיה לכוד בתוך דינמיקה של עלבונות וייאוש. בעודי מתאמצת וחשה שאני בכיוון נכון ויש לי קו מחשבה לגבי איך ליצור תנועה אחרת ביניהם, אחת המשתתפות בסימולציה, ששיחקה את בת הזוג, התערבה ואמרה לי, "לא, את לא עושה נכון". בדיוק עברה שם מנחה של הסדנה שחיזקה את האמירה שלה והסבירה מה אני צריכה לעשות. אחרי שהמנחה נתנה את הצעותיה, הייתי צריכה להמשיך בסימולציה, ולא הצלחתי. שתקתי והבטתי בזוג בחוסר אונים. בעודי מהרהרת בכך, הבנתי שנעלבתי, שזה מה שתקע אותי. מתוך ההרהור הזה אמרתי ליעקב - דני העליב אותך, כשאמר לך שאתה חופר ולא נתן לך עוגה, ואני וסבך גם העלבנו אותך, בכך שחשבנו שהתוכנית שלך נאיבית. נראה שיעקב נחלץ מהבלק אאוט אבל נותר מבולבל. ואני המשכתי - אתה יודע יעקב, נראה שדני ממש לא מבין אותך. יש המון מה להבין אצלך אבל זה לא תמיד קל. גם אני לא תמיד מבינה ובשביל זה אנחנו פה. כדי שאפשר יהיה להבין אותך יותר טוב.

חשבתי ביני לביני על השאלה מתי הקשבה ליעקב היא מהודקת, מתוך עניין ורצון לשמוע עוד, ומתי דברים שנאמרים על ידו לא מצליחים למצוא הד בתוכי ואז מורגשים כ"חפירה". בנוסף חשבתי, שההיזכרות בעלבון שלי מהסדנה, אפשרה את הפסקת השיח המנותק ושבנו להיות ביחד בחדר.

אולי עכשיו הזמן לדבר מעט על פגיעה ראשונית וכיצד היא מבקשת להישמע. בפתח ספרן של ביבי אורן-צ'יפמן ובלנרו-אביב (2016), הן שואלות: "מה מונח לפתחנו במפגשנו עם ילד שסיפור חייו הוביל להוצאתו מביתו? מה הוא מבקש שנראה? שנשים ליבנו אליו? מה הוא מבקש שנסייע לו למצוא בליבו שלו?"

צרכיו של התינוק הם עדות ותזכורת לתלות ולהזדקקות הקיומית שלו. מהם פני הדברים כשהאם הפוגשת בו מתקשה או אינה מסוגלת להכיל תלות ומצוקה? מה התרחש בינקותו המוקדמת של יעקב כאשר בכה וביטא אי נוחות או כעס? מה נרשם במילונו הפנימי של תינוק הלומד לדכא בעל כורחו לאורך זמן את צרכיו ואת דחפיו? מהו המסר שמפנים תינוק הבוכה מלוא ריאותיו אך אין מבוגר המגיע

להרגיעו? (ביבי ועמיתותיה, 2016). נראה כי לפרקים, היה בחוץ של יעקב הד, אולם ההד היה מנותק מהצורך שהביעה המחווה שלו, או שהוא לא היה מותאם או שלפעמים היה ולפעמים לא היה. הממשי נחוה כלא יציב, לא מרגיע ולעתים מפגז. ההד שקיבל יעקב לצרכיו היה ככל הנראה אחוז חלק גדול מהזמן בשדים מתוך עולמה הפנימי של האם והתקיף אותו במשמעויות ובתחושתיות; יעקב מנסה למלמל משהו, וקורא כך לאובייקט, אך האובייקט נותר הלום, מנותק ולא נגיש.

ייתכן שתינוק שלא זכה לתגובה מספקת מהעולם ייכשל לבסס בתוכו תחושה יציבה, ידיעה פנימית שקטה שהוא קיים. מוכרת השאלה הפרדוקסלית: אם עץ נופל במרכזו של יער אך אין איש שישמע אותו, האם הרעישה הנפילה? האם לתינוק שבוכה באין אוזן ששומעת דיה יש בתוכו חוויה של פנייה לעולם? תינוק שבעולמו אין "חוץ", מה תהיה יכולתו לדיאלוג? (ביבי ועמיתותיה, 2016)

ההירדמויות וההתנתקות אדם כן, הן הן הד לניתוקים שקיימים בעולמו הפנימי של יעקב כהגנה מפני הכאוס והן שחזור של מצבים קשריים שהפנים בתוכו.

לצד החיבה שלי ליעקב, דבריו לא פעם לא מצאו הד אצלי, צליל בכיו לא הגיע לאוזניי ואני נותרתי מאולחשת, נאבקת לא להירדם או לפרקים מרגישה שדבריו נאיביים, קלושים. להרגשתי, בדיאלוג הקצר שהבאתי לעיל הדגמתי כיצד מה שהתחיל כבכי שלא נשמע פגש את הסובייקטיביות שלי ודרך ההרהור שהייתי בו על הסימולציה בה נעלבתי, יכולתי להחזיר ליעקב את דבריו אחרי שנגעו בי. פגיעותו בתוך הבלאק אאוט שהיה נתון בו זרקה אותי לפגיעותי שלי והצלחתי להציע פשר לדברים. אך חשוב יותר, מעבר להבנה הנקודתית, התאפשר מפגש; ואני חוויתי לרגע את סיפור הפגיעה הראשונית של יעקב, בו הוא נאלץ להידפק על דלת אטומה ואוזן חירשת.

התפתחות עצמי בריאה מעניקה לאדם חוויית ממשות: משמעותה היא שהוא מוכר לעצמו, שמתוקף היותו המכוון של חייו הוא זה שיוצק לתוכם פשר ומשמעות. פגיעה ראשונית פוגעת בחוויית הממשות, ונפגעת גם החוויה של חוץ ממשי. יוצא כי יעקב מתדפק על דלתות הזולת באופן בלתי יעיל, מה שאולי דני חברו כינה בשם "חפירות".

לצד התחושות של האלחוש והקושי להישאר ולזכור את דבריו של יעקב, גם התפעלתי ממנו, נהניתי ממנו; הוא העריך את האפשרות לקבל טיפול ולהתמיד בו יחסית. התפעלתי מכוחות החיים שלו, הוא עבד כמלצר תקופה מסוימת, למד נהיגה, הביע רצון ללמוד לנגן על תופים. הוא חלם על קורס צלילה ואני הייתי גם

מופתעת מהפער בין התבניות שלפיהן דמיינתי נער חרדי לאומי הלומד בישיבה לבין חדות העשייה שלו והיכולת שלו לחגוג את החיים.

במקביל עלתה תמונה של קושי להתמודד עם עומס הלימודים, קושי גדול בלימודי הגמרא וקושי גדול לקום בבוקר. הוא הפסיד שיעורים לא מעטים ואני הייתי מודאגת. יעקב, לעתים נראה מודאג ולעתים שאנן. הוא תיאר היתפסות למסכים וקושי להתנתק וראה סדרה אחת אחרי השנייה, אל תוך הלילה. סבו וסבתו תיארו כי יעקב מבקש מהם להכניס את האוכל שלו לחדרו והופך להיות תובעני מאוד וכפוי טובה כאשר הוא מגיע לחופשות בבית. סביב צו ראשון יעקב נתבקש לעשות כל מיני בדיקות פיזיות בשל העובדה שאביו נפטר לפני גיל 50. הוא החל לדבר איתי על החשש מהפגיעות הגנטית שלו: גם הבעיות הפיסיות מהן סבל אביו וגם הפגיעות הנפשיות. הוא פחד להידמות להוריו וגם להורי הוריו שנראו לו חלשים והיה טרוד בשאלה האם יוכל להיות אחרת. האם הוא כמו אביו, חסר אחריות? כמו אימו, משוגע?

סוגיית הפגיעות למחלות נפשיות ופיסיות יצרה מתח בקשר שלי עם הסבים שחשו שהטיפול מכניס ליעקב רעיונות לראש, רעיונות בדבר המועדות שלו ללקות בהפרעה נפשית. הסבים חשו כך על אף שנראה שהרעיונות הללו נטועים עמוק במאגר הפחדים והאימה שלהם עצמם, כאשר בשעת כעס הם אמרו ליעקב- "אתה בדיוק כמו אבא שלך", או כשחשבו שהוא לא שומע אמרו זה לזה- "כך זה בדיוק התחיל עם אמא שלו". בתקופה זו, הסבים נעשו מתוסכלים מהטיפול ודיללו את ההגעה שלהם להדרכה, אך גם אני חשתי כי העמדה שלי מצטמצמת אל מול השאלות של יעקב. עוצמתי היה עבורי לשמוע נער בן 16 וחצי שמדבר איתי על הפחד שלו משיגעון, מגנטיקה פגומה. איך לענות לו תשובה כנה לגבי הפגיעות הגנטיות שלו מבלי לייצר שיח קטגורי על בריאות וחולי נפשי ופיסי? איך להסיר את מעטה ההסתרה מבלי "להכניס לו רעיונות לראש", כדברי הסבים, ומבלי לייאש אותו?

לקראת הקיץ והבגרויות, כשנה לתוך הטיפול, יעקב שהה יותר בבית הסבים ופחות בישיבה. הסטינג נפגע ואני חשתי כי האחיזה שלי ביעקב מתרופפת. וכשאני רואה את יעקב, אני מודאגת. פעם אחת, כאשר יעקב חיכה לי מול החדר ואני יצאתי לקרוא לו, ראיתי שהוא מזיז את ידיו באופנות מסוימת, כמו מתווכח על דבר מה, לא נראה, ולא שומע את קריאתי. היה בזה משהו מבהיל וחרגי עבורי, אך כששאלתי אותו על כך בפגישה הוא אומר לי שהתנגנה לו מנגינה בראש. זה נשמע מרגיע אך במשך הפגישה עלו תכנים אמוניים שחשתי אותם כמנותקים ורחוקים; יעקב דיבר על כך שגם אם כל תושבי כדור הארץ יחזרו, יעשו תשובה ויתפללו

לאלוהים, זה יהיה חסר משמעות ביחס לגודל היקום. וזה מייאש אותו. הוא דיבר על הצורך שלו להתפלל בדבקות וכיצד הקרבה להשם חומקת ממנו בשל סטיות ממה שנתפס בעיניו כאופן שבו הוא צריך להתפלל. אני הייתי בשאלה האם נכנסו קומפולסיות לתפילה שלו כאשר נצמד לאופנות ספציפית לגבי התפילה. התכנים האמוניים לוו בגוון אפקטיבי של דיכאון ובדידות. מה שהוא תיאר כהתקרבות לשם נראה כלופת אותו במצולות של עצב וסכיזואידיות. חשבתי כי ההיאחזות בשם, בישות גדולה - ענקית, מאצילת אמונה, מתגברת לנוכח קושי או אכזבה להישען על דמויות אנושיות ומאפשרת לו תחושה לפיה הוא לא לבד בעולם. חשתי שהוא נסוג מאינטראקציה בין אישית. בהיותי אדם חילוני, חשתי קושי, חוסר בקיאות והיסוס לגבי יכולתי להבין את המתרחש. חשתי דאגה כלפי יעקב וגם הרבה חוס כלפיו. עלה בי רצון לתפוס אותו, למשות אותו מהעולם האמוני הלבדי שהוא צלל אליו, עולם שיש בו דיכאון וחוסר תוחלת.

ההדרכה עזרה לי לראות כיצד אני מצטמצמת לשאלה האם יעקב שפוי או לא, האם הוא מתחיל תהליך פסיכוטי. יעקב היה עצוב בתקופה זו. הוא הרגיש אבוד, וחש שהוא לא מצליח בשום משימה שנדרשת ממנו. כאשר התחיל את תהליך הגיוס, חשב להתגייס ליחידה מובחרת. אולם מחשבה זו ירדה מהפרק עם התקדמות התהליך בצבא והפרופיל הרפואי- סוציאלי שניתן לו. ישיבה גבוהה מסוימת שרצה בירושלים גם היא ירדה מהפרק בשל ציוניו הנמוכים במקצועות מסוימים. העיסוק ב"צעד הבא" בעתיד, חשף-לא חשף את הצל המאיים של סיום האומנה של יעקב, סיום הטיפול שלנו, סיום התמיכה מהמדינה וסיום המחויבות הפורמלית של סבו וסבתו כלפיו.

ערב אחד במהלך השנה השנייה של הטיפול, בזמן שבו יעקב מיעט להגיע לפגישות, קיבלתי טלפון מהעובדת הסוציאלית בישיבה. שוחחנו כמה דקות שבהן היא אמרה לי שיעקב מאוד מעוניין שהטיפול שלנו ייגע במקומות עמוקים יותר, שיוכל להיות "ניקוי ארובות" עבורו. הוא ביקש שיתאפשר לו לעבור טלטלה רגשית בכל פגישה. אני תמהתי על הביטוי, ותמהתי על השיחה בשעת ערב, ותמהתי על יעקב שנעלם, ותוך כדי כך מבקש ממני להעמיק את הטיפול.

למחרת הגיע יעקב לפגישה עם אמירה שהוא רוצה לספר לי משהו אבל קשה לו. המתנתי בסבלנות. חשבתי על שיחתי מאתמול בערב עם העו"סית מהישיבה. יעקב אמר, "אני נמשך לנשים, אבל נמשך גם לגברים. במיוחד כשאני קרוב אליהם, בחברותא, בזמן לימוד, אני מרגיש את זה... את חושבת שזה קשור לחוסר שלי בדמות אב?... את יודעת... גם סבא שלי נהיה זקן ויש המון עצבים בבית, אז אולי

בגלל זה יש לי משיכה לגברים? בהמשך הפגישה יעקב אמר לי... לא אכפת לי מאף אחד... אפילו מסבתא ומסבא לא אכפת לי. אכפת לי... אבל אני אף פעם לא חושב עליהם... אימא שלי יכולה להיעלם לשלוש שנים ואז כשאני רואה אותה היא כל הזמן בוכה ומעצבנת... אם המשיכה המינית שלי לגברים קשורה לחוסר שלי בדמות אב, למה שלא נטפל בזה בטיפול? אף אחד ממי שגידל אותי לא היה באמת קרוב אליי".

חשבתי על הרצף - יעקב יוצר איתי קשר בערב דרך העו"סית של הישיבה עם אמירה שהוא רוצה להדק את הטיפול, להעמיק אותן, חשבתי על הדחף המיני שמפעיל אותן, גורם לו לבקש ממני עוד, "תהיי עוד בשבילי, תהדקי את ההחזקה שלך, תעזרי לי לנקות את ארובות הנפש והגוף שלי. אני מאבד כיוון. בכל פעם שאני מתקרב אל מישהו אני צריך לבטל את האכפתיות. אני לא רוצה להיפגע עוד". חשבתי על הפחד שלו מהצימאון לקשר, מהמחשבה שהמיניות שלו היא אסורה, ואולי בכלל קרבה נחווית עבורו כמסוכנת או חולנית, כך שהוא צריך לומר - לא אכפת לי מאף אחד. ואמרתי לו - "יעקב, אני שמחה שאתה משתף אותי, מוצא מילים למה שאתה מרגיש. אני רואה כמה זה דורש ממך, יש לך מקום אצלי. מין זה עניין מסובך לאללה, אתה עובר דברים מאוד חזקים עם הגוף שלך, מחפש אותי אתמול בלילה דרך העו"סית ואני מבינה כמה נבהלת מהתחושות ואולי גם מכך שאנחנו התרחקנו בזמן האחרון. נוכל לראות ביחד למה אתה מתכוון בניקוי ארובות וטלטלה בפגישות ומה עובר עליך בגוף ובנפש כשהדחף המיני מתעורר".

שבוע לאחר מכן, יעקב סיפר לי על חוויה מטלטלת נוספת שקרתה לו במהלך השבוע. במסגרת ההכנות לעתיד, ישנם ה"שבוש"ים (שבועות ישיבה) ביקורים בישיבות רלוונטיות על מנת להחליט על הישיבה העתידית. "זו החוויה הכי חזקה שהייתה לי בחיים", יעקב אמר לי. נדרכתי מהמשפט הזה, מה הוא הולך להגיד? באחת הישיבות, יעקב פגש רב שדיבר על קשר מאוד מיוחד שהיה לו עם הרב קוק והרמב"ם. יעקב תיאר את התרגשותו, "הרגשתי שאני קרוב לרב קוק וקרוב לרמב"ם, שאני ממש איתם, אף פעם לא הרגשתי שאני ככה עם מישהו. התחלתי לבכות, בכיתי ובכיתי. אף פעם לא בכיתי ככה. הלכתי למטבח והמשכתי לבכות. באיזשהו שלב הרחתי את הריח של שמואל (דודו מצד אמו שנפטר שנתיים לפני כן). ממש הרחתי אותו. הבטחתי לו שאמשיך את דרכו".

"מה את חושבת?", יעקב שאל אותי.

אני לא יודעת, חשבתי לעצמי. הרגשתי שעבר על יעקב משהו מרגש ומחבר, שאין לי חלק בו, וגם חשבתי על החיפוש הנוגע ללב של יעקב אחרי חיק ושייכות ומשענת. וחשבתי גם כמה מפחיד שהאומנה מסתיימת ויעקב צריך לחפש דרך חדשה. והשתדלתי שלא תשתלט עליי המחשבה המדאיגה לגבי השאלה האם הייתה ליעקב הלוציניציית ריח, בעודי מהרהרת בכל אלה ומחזירה לו את התחושה שעברה עליו חוויה מאוד עוצמתית, את ההזדקקות הגדולה שלו בחיק ובמשענת, להיות חלק ממשהו גדול ממנו, יעקב המשיך וסיפר שאחד מהנערים ניגש אליו בסוף המפגש הזה ושאל אותו בלעג - "מה, התאמנת להצגה? אתה כל כך צריך שכולם יראו אותך, כולך פוזות". יעקב שאל אותו - "למה שאני אעשה פוזות? בכיתי היום יותר משבכיתי בהלוויה של אבא שלי..." יעקב עצר את התיאור והפנה שאלה ישירה אלי - "נו, אז מה אני צריך לעשות?"

"מה צריך לעשות?" חזרתי אחריו כמו הד חלול,

יעקב - "עם כל הדברים האלה שאני צריך? חיק ומשענת ולהיות שייך וכל זה". יעקב שאל את השאלה באופן שחשתי אותו כמפתיע, מעט תובעני.

"בין היתר, בשביל זה אנחנו פה, שיהיה לך מקום, שאראה אותך, ושתוכל לסמוך עליי" התחלתי להגיד...

יעקב קטע אותי - "את כאן כדי להיות אמא ואבא שלי?" הוא שאל בהתרסה מעורבת בכאב, אולי קצת בוז.

אני השבתי - "אני כאן אולי כדי לתת חלק מהדברים שאימא ואבא נותנים וגם כדי להתאבל על מה שאני או אנשים אחרים לא יכולים לתת לך".

יעקב בכה חרישית.

אני חשבתי על הנער שהתריס מול יעקב כי הוא משחק אותה. חשבתי לעצמי, שאולי דבריו הפוגעים של הנער פגשו אצל יעקב את השאלה הנוקבת בדבר הממשות שלו, האמיתיות שלו, תחושת העצמיות הרעועה שלו; " האם אני אמיתי? האם הדמעות שלי אמיתיות? האם אני משחק אותה?"

כעבור מספר שבועות יעקב הגשים את חלומו ללמוד צלילה באילת. הוא הגיע עם כפכפים לפגישה וזה הפתיע אותי. הוא סיפר באריכות על מדריך הצלילה שהיה שם, יש לו זולה בהרים, הוא צמחוני, בנוי טוב, שוחה כל יום בים. הרגשתי איזו ארוטיקה נשזרת בדברים. הוא תיאר את האוויר הטוב, הצלילה המרגשת, הרוח של האנשים שצללו איתו, רוח של חמלה ואהבה. חבל לו רק על ההתרחקות מעבודת

השם בשבוע הזה. זה היה חסר לו. באגביות, יעקב ספר שקורס הצלילה באותו שבוע היה על זמן הטיול השנתי האחרון של הישיבה. חשתי מודאגת מההתרחקות שלו מחבריו לישיבה ושיתפתי אותו בכך. הוא אמר שהוא לא מרגיש שיש לו שפה משותפת איתם. בסוף הפגישה הוא אמר לי, אני חושב שבשנה הבאה או שאהיה בתאילנד, או שאהיה תלמיד חכם במרכז הרב... חשבתי על הצורך שלו באלטרנטיבה כמצב קיומי - אם לא ילך עם ההורים האלה, הוא יוכל להיות עם הורים אחרים, אף אחת מהאפשרויות היא לא בית ממש ואי אפשר לעשות אינטגרציה ביניהן - תאילנד ומרכז הרב.

בתקופה זו, יעקב סיפר כי לקראת סוף הפגישות שלנו הגוף שלו מתחיל לרעוד. חשבתי על פרידות של יעקב, על סוף האומנה המתקרב, על הפחד שלי לעתים שהוא אובד לי לטובת מחוזות שונים, אמוניים, או מחוזות של חוסר שפיות או סכיואידיות... שוב חוויתי בתקופה זו חוויה חזקה של קושי לזכור, גם את מה שנאמר לפני חמש דקות וגם בתום פגישה. אמרתי ליעקב - "ההרגשה היא שאחרי כל חוויה שקורית לך יש מחק גדול שבא ומוחק את הפרטים". יעקב אישר ואומר שהוא אכן שוכח את הפרטים אבל החוויה נשארת. כהמשך לכך הוא אומר לי, "בגלל שאני לא זוכר, יש ביהדות אפשרות לעשות התחייבות, להתחייב על משהו וכך נשמרת החוויה הרוחנית. קשה לי מאוד להתחייב... וגם לזכור את התפילה "עלינו לשבח" ...קשה לי כל פעולה שקשורה בזיכרון", הוא אמר. חשבתי על הקושי של יעקב להכניס דברים למערכת שלו, לזכור אותם כך שיתנו בו את אותותיהם. אמרתי: "אני בטוחה שהזיכרון שלך יכול להיות טוב, אבל דברים מאיזושהי סיבה לא נוחתים פנימה. כמו עוברים דרכך ולפעמים החשיבה נסתמת".

הלכה והתבהרה אצלי ההבנה כי החוויה של יעקב את חיו, לפיה הוא שוכח את הפרטים מיד אחרי שהתרחשו, וגם שלי בחדר, מספר בין היתר את הפגיעה הקשה ביכולת לחוות הוויה רציפה ולכידה.

במסכת אבות שבמשנה נאמר: "דע מאין באת ולאן אתה הולך". מאין בא יעקב? מה פגש בבואו לעולם? איך זה לגדול כאשר אין מבוגר הנושא באופן מספק את ידיעת גדילתו והווייתו? ומה יודע יעקב על ייעודו? האם הוא חווה מספיק ביטחון קיומי על מנת לדעת היכן יהיה ברגע הבא? תאילנד או מרכז הרב? (ביבי ועמיתותיה, 2016).

בפגישה שהתקיימה אחרי יום העצמאות, לקראת סיום השנה השנייה לטיפול, יעקב הגיע עם תיק גדול והבנתי שהוא הגיע מהבית ולא מהישיבה. הוא סיפר לי

שלא היה כבר כמה ימים בישיבה... היה בבית וראה סדרות אחת אחרי השנייה... הוא סיפר שהוא מרגיש שהוא לא היה בהכרה כמה ימים, גם עכשיו, בדרך אליי, הרגיש סביל וחסר אונים כאשר האוטובוס לקח אותה למקום הלא נכון והוא איחר לפגישה. חשבתי על הקשר המילולי בעברית בין סביל וסבל ואמרתי ליעקב משהו על כך. הוא אמר "אבל זה לא סבל, לא סבלתי... זה יותר כמו להיות מעולף... את יודעת, ראיתי גם המון סדרות לא טובות בבית... שכחתי גם את הפגישה שלנו, סבא שלי הזכיר לי... לא רק את הפגישה שכחתי, שכחתי מי אני, שכחתי את אלוהים, שכחתי לצחצח שיניים... אבל בכל זאת יש בזה משהו שאני אוהב, שמושך אותי".

הקשבתי ליעקב רוב קשב. הרגשתי את הגוף שלי נדרך, מנסה להבין מה יעקב מספר לי, מאילו מצולות הוא שב אליי עכשיו. חשבתי כיצד סבא שלו עזר לו להגיע לטיפול ועל הצורך שגם אני אלחם נגד כוחות השכחה והניתוק ואתעקש על הקשר שלנו. נתתי לדאגה לחלוף בי ותחושה חזקה ומפתיעה החליפה את הדאגה והציפה אותי; חשתי איך אני נשטפת בכמיהה ובגעגוע. חשבתי על יעקב וחשבתי עליו ועל כל מיני עניינים שטרדו אותי באותה תקופה ודרשו ממני איזה חספוס שעיף והתיש אותי, הרגשתי את הדמעות מטפסות במעלה הגרון, וחשבתי על יעקב שעוד רגע יידרש להיות מבוגר, אולי אחראי על אימו, למצוא את דרכו בעולם. תהיתי על מקומו של המסך בנפשו של יעקב. מה מתאפשר לו מול המסך? ומה מפחיד בלכבות אותו? חשבתי על המסך כעל second skin עבור יעקב, אבל גם עבורי ועבור רוב האנשים שסביבי. הרהרתי ברצון שלי שמישהו ייחלץ אותי מהדברים שהדאיגו אותי באותה תקופה ויעטוף אותי בנחמה.

בעודי מהרהרת ומנסה להשתלט על התרגשותי, אבל גם להבין דרכה את יעקב ולהשתמש בה, יעקב נזכר בתקופה קשה שהייתה לו בחמישית לפני קרוב לשלוש שנים. הוא סיפר איך תרופה שנטל באותה תקופה לטיפול בקשיים בקשב וריכוז הפכה אותו לעצבני ורגוז. כל דבר היה חודר אליו ויוצר בו בהלה ועצבנות. הוא תיאר היפר פוקוס מפחיד. כיצד בשיעורי היסטוריה כל החיים שלו הופכים להיות היסטוריה ובמתמטיקה, כל חייו הופכים להיות מתמטיקה. אם מישהו היה טופח על גבו קלות כל הגוף שלו היה נהיה חם. גם בתוך הפגישה הרגיש איך הוא מתחמם. הוא תיאר איך היה מחכה בטיולים בית ספריים באוטובוס שיתיישבו לידו ומביט בנכנסים בעיניים כלות.

"ספר לי מה קורה לך בגוף", ביקשתי ממנו, ויעקב העלה עוד ועוד זיכרונות מהחמישית, הילדים צחקו לו והציקו לו. הוא היה נכנס לדיכאונות ואוכל ממתקים

בערבים. "אני מרגיש את החוס בגוף.. כל החיים שבי יורדים למטה, החיוך יורד ממני", הוא אמר.

בתום הפגישה הזו, יעקב ניסה להיזכר בשיר ששמע באחד מהלילות הקשים שעברו עליו, הוא זימזם ואני במאמץ רב, ניסיתי לזהות את השיר, ללא הצלחה, כפי שתיארתי בתחילת דבריי. אחרי כמה שעות בערב, יעקב שלח לי הודעה כתובה שבה כתוב: "קוראים לשיר "רציתי" של דור דניאל. שמעתי אותו באותו ערב כל הערב:

לאן שאלך בסוף זה חוזר אלי
ניסיתי לנשום, רציתי לגעת
ולדעת שמכאן הגוף ינקה הכל
ישתנה עכשיו, הקץ לדמיון
מחזיק את עצמי ביד
כל כך קטן לבד

מילים שהשארתי קיבלו משמעות
אני מחזיק לך חזק ת'ידיים
קרוב בעיניים, רחוק מהגוף
מחפש בדמעות ת'שמיים.

רציתי שאמא תחבק
ותגיד אני כאן זה בסדר
מותר גם לבכות, זה מחזק
אז בכיתי בסתר.

בפגישה העוקבת יעקב סיפר לי שלא רק פרטים מחוויית הוא שוכח אלא גם פנים מסתלקות ממנו. נערה אחת, שאותה פגש בקבוצה מדי שבוע, מצאה הן בעיניו ונמצאה במחשבותיו, אך פניה נעלמו ממנו בין הפגישות. אחר כך אמר, "את שלך אני זוכר אבל, גם יש את הפנים שלך בווטסאפ..." בסוף אותה פגישה יעקב שאל אותי אם אוכל לסכם לו את הפגישות, כדי שלא הכול יישכח ממנו, הוא מרגיש שהידיים שלו מלאות חורים והוא לא מצליח לאחוז.

יעקב תיאר עייפות גדולה ורצון ללכת לישון על ספסל רחוב ליד חדר הטיפול. חשבתי איך סיום האומנה המתקרב מאיים וסוגר עליו ועלינו. לנגד עיני עלתה תמונה של יעקב כחסר בית, שוכב על ספסל רחוב הקרוב לחדר הטיפול שלנו. חשבתי על הקשר שהתפתח במהלך השנתיים וכמה הוא נגע בי. הרגשתי תמהיל של

עצב ודאגה אבל גם גודש של רגשות חמים כלפי יעקב. חשבתי איך בחלק מהזמן הטיפול היה כמו עקבות בחול: מצד אחד ידענו שנפגשנו ומצד שני זה נעלם. אולם הלך והתבסס בי האמון במאמץ של שנינו לעמוד בפני כוחות ההיטשטשות והניתוק. לקראת סוף הטיפול יעקב סיפר לי על חלום שחלם. "בחלום אמא שלי בהיריון. אני שוכב על המיטה של סבא וסבתא שלי בנחת והיא פתאום באה ואומרת לי שהיא בהיריון עם תינוקת. היא מסתכלת אליי. המבט שלה רגוע. אני מסתכל אליה בחזרה. לא קשה לי להסתכל אליה, כפי שבדרך כלל קשה. היא מבטיחה לי שהיא תשמור על התינוקת טוב ותגדל אותה. אני מסתכל הצידה ורואה את אבא שלי. הוא מסתכל עלי במבט רציני ומפחיד. יש לו זקן לבן".

ניצן - ספר לי, מה אתה חושב על החלום?

יעקב - הרב שלי אמר לי: בחלום הזה ההורים שלך נגלו אליך בבריאותם, החלום הוא מתנה. אמא שלך יכולה לטפל בילדיה ואביך הוא רציני וסמכותי.

ניצן - ומה חשבת על הפירוש של הרב?

יעקב - שמחתי ממנו.

ניצן - בעזרת הרב יכולת לראות את אמא ואבא באור אחר.

יעקב - כן, אבל אני חושב עוד משהו. אני חושב שהתינוקת היא קצת אני. אמא שלי רוצה להגיד לי שהיא רצתה לטפל בי יפה.

רשימה ביבליוגרפית

1. ביבי, ו', אורן-ציפמן, ת', ובלנרו אביב, ר' (2016). *חיבוק חזק ולא כואב*. תל אביב: תולעת ספרים.

2. מיטשל, ס' (2009). *האם האהבה יכולה להתמיד?* תל אביב: תולעת ספרים.

דיון בהצגת מקרה - סולם יעקב¹

שמואל ארליך

אפתח בהבעת תודה והוקרה לניצן ששיתפה אותנו בצורה יוצאת מן הכלל בטיפול ביעקב, ובמיוחד בחוויותיה בזמן אמת ולאורך הטיפול כולו. כפי שאנסה להדגים, השיתוף בחוויה במקרה שלפנינו משמעותי לא רק מכיוון שהוא מאפשר לנו כשומעים וכצופים מן הצד לחוות את מה שהתרחש בחדר הטיפול; במקרה הנוכחי, השיתוף וההבלטה של החוויה שמים את הדגש במקום הנכון והראוי, ויתכן מאד שאפשר להקיש מכך גם ביחס למקרים נוספים.

במבוא להצגת המקרה, ניצן מתארת נער שמנסה להזכר בשיר. הוא מהמהם משהו לא ברור, מוותר, מספר על חוויית הדחיה שאופפת אותו, ויותר מזה - הוא גורם לה להתאמץ, לחוות את הדחף שלה להאבק עליו, להעמיק לחקור, וכמו לרדת לשורש הדברים ולגלות את סיבתם, את מה שגורם לו להיות כפי שהוא - דחוי, כואב, בוכה ומחייך. אולי הרמז הוא בשיר? אבל הדבר חומק ממנה - הדחף נחלש ונעלם, הזכרון שלה מתעמעם, היא כבר לא אווזת בחוויה, שחומקת ממנה. התחושות הללו חוזרות ונשנות במהלך הטיפול, ומתוארות בכנות, בפתחות ובאומץ, ולפחות באחת הפעמים הן אפילו משותפות עם יעקב. בנוסף, קיימת חוויה שחוזרת על עצמה: בסוף השעה והמפגש הכל נעלם, נמחק, כמו טירת חול ע"י גלי הים, אין זכרון ואין תשוקה. במקום זאת יש תחושת בושה, אין אונים ואפילו אשמה, כאילו ניצן מועלת בתפקידה.

בעבודתי עם מתבגרים שמזכירים מאד את יעקב, וגם עם מבוגרים שנרדמים או שגורמים לי לא לדעת, לא להבין ולא לזכור את מה שהתרחש, אני נתקל לא מעט בחוויות כאלו ודומותיהן. לא במקרה כתב וויניקוט שאחד הדברים שעל המטפל להשתדל לא להתפס להם היא ההרדמות בשעה. הטשטוש, איבוד הריכוז והפוקוס, ואובדן הקשר התקין עם המציאות והערנות הם חוויות מפתח עם מטופלים אלה. חשוב להדגיש: החוויה הזאת איננה נובעת מהעמדה הרצויה בד"כ של קשב מרחף וחופשי, וגם אין לבלבל אותה עם reverie. היא הסמן הטוב ביותר שהמטופל שעימו אנחנו נמצאים סובל מבעיה קשה באופנות ההוויה.

1 דיון בהצגת מקרה ביום עיון של סאמיט, נובמבר 21, 2017, ירושלים.

כאן עלי להתעכב על מנת להסביר את עצמי ולשתף אתכם בפיתוח תיאורטי שאני עוסק בו שנים לא מעטות. אני מקווה שהסטיה הקלה הזאת מהנושא תעזור לנו להבין טוב יותר ממה יעקב סובל ועם מה הוא מתמודד.

תארו לעצמכם שמה שפועל ברקע בנפש ויוצר ללא הרף את החוויה שבסופו של דבר אנו מודעים לה, איננו תהליך יחידאי או לכיד, אלא - תהליך כפול, כלומר: שמדובר בשני תהליכים שונים ומקבילים, המתרחשים בו-זמנית. אני מכנה אותם אופנויות החוויה. התהליך האחד מבוסס על הנפרדות של עצמי והאחר, של הסובייקט והאובייקט, ואילו השני - על חוויית האחדות והמיזוג של שניהם. באופנות של הנפרדות מתקיימות משאלות, רצונות ודחפים שמתחילים לאובייקט או לאחר, שנובעים מעצם היותו נפרד, כלומר מאחרותו, ולכן השאלה המרכזית היא: מה היא השאיפה ביחס אליו, או: מה אני רוצה לעשות לו, או שהוא יעשה לי. מתוך אותה נפרדות מתקיימת חשיבה ותפיסה של גבולות, של סיבה ותוצאה, ושל בדיקת מציאות שמבוססת על אובייקטיביות, כמו בחשיבה מדעית. לעומת זאת, באופנות של האחדות והמיזוג החשיבה היא סובייקטיבית, אינטואיטיבית, ללא עיסוק בגבולות ובסיבתיות, אלא בעצם הקיום והחיבור, שנובעים מחווית המיזוג ומהצורך והמשאלה להמשיך ולקיים אותה, להיות בה. אין זה מפתיע שאת חוויית הנפרדות בחרתי לכנות אופנות העשייה, ואת חוויית המיזוג אני מכנה אופנות ההוויה.

כאמור, שתי האופנויות טבועות בנו ומתקיימות משחר החיים. אופנות ההוויה היא לרוב, אם כי לא תמיד, אופנות רקע, בעוד שאופנות העשייה היא הדמות שבחזית, ובמיוחד הדבר מאפיין את התרבות המערבית. על כן, הרך הנולד והתינוק חווים עצמם מלכתחילה ובעת ובעונה אחת הן כנפרדים והן כמתמזגים ומאוחדים (זאת בניגוד להשקפה הרווחת בפסיכואנליזה). לפיכך, האם הטובה דיה אינה זאת שמאוחדת ומתמזגת עם תינוקה, אלא זאת שמצליחה לפגוש ולהתאים את עצמה, עד כמה שניתן, לאופנות שבה נמצא הילד, ולכן מה שחשוב ואפילו קריטי הוא התאום או המתאם שביניהם (goodness of fit).

הדגמה משמעותית של הבעייתיות והקושי סביב התאום בין השניים מופיעה כבר באחת הפגישות הראשונות, כאשר יעקב מופיע כמה דקות לפני הזמן ונכנס מבלי להמתין למענה. תחושת אי-ההתאמה מורגשת היטב ע"י ניצן: "אני הייתי בחדר... אבל לא הייתי מוכנה לקראתו. חשבתי על השחזור שבלהגיע לעולם שאינו מוכן לקראתך, להיכנס בטרם עת, להיות לא קרוי בעולמך, להצטרך להיכנס ללא הזמנה, וגם הייתי ערה לאי הנוחות שעברה בי, טבולה במעט כעס וחוסר סבלנות." אני

סבור שהשחזור כאן הוא לא רק בהגעתו לעולם שאיננו מוכן לקראתו, כלומר בחוויה עברית, אלא בחוויה המתמשכת של העדר תאום מיטבי בינו לבין הסובבים אותו. את העדר התאום הזה יעקב חש ומשחזר לכל אורך הדרך עם בני גילו ואחרים, שצוחקים ולועגים לו, שחושבים שהוא עושה הצגות או חופר.

בעוד שבמהלך הילדות והחביון שתי האופנויות מתקיימות בנפרד, זו לצד זו, הרי שבגיל ההתבגרות המתבגר עומד בפני המשימה הקריטית של יצירת אינטגרציה טובה של שתי האופנויות, על מנת שיוכל ליצור לעצמו זהות ובהמשך לכך להתנסות באינטימיות. ברור שכשלונות וחסרים מוקדמים יקשו על משימה זו, ואפילו יעכבו ויעקרו אותה.

אחרי סטיה תיאורטית קצרה זו, בחזרה ליעקב ולמחשבות על התפתחותו ומצבו. אין ספק שיעקב נולד לתוך מערכת משפחתית לקויה, חסרה וידועת חולי. הוריו שניהם חולי נפש, שמגבלותיהם הקשות אינן מאפשרות להם לפגוש את תינוקם אפילו במינימום של יכולת הסתגלות למה שקיים בתוכו. יתכן מאד שמה שמציל אותו בעצם הוא הסתלקותם החלקית מהתמונה והמשך גידולו ע"י הסבים. אלא שגם כאן הוא רחוק מלחוות שלווה ונחת, להרגיש את עצמו מובן, קיים ומחובר. המאבקים בתוך המשפחה, שנובעים מהדרשנות ואי היציבות הפסיכוטית של ההורים, מפחידים את הסבים ויוצרים בהם עוינות, כעס ותסכול. יחסם ליעקב אמביוולנטי כי הוא מהווה תזכורת מתמדת לחולי ולמכות שהגורל המטיר עליהם. כשאמו של יעקב אומרת לו שסבתו (כלומר אימה) מתה, היא איננה טועה: עבורה אימה אכן מתה. ועל כן, כל גילוי של קושי ביעקב מגביר את פחדם של הסבים שהנה גם הוא הולך בדרך ההורים ונעשה פסיכוטי.

האם אפשר להבין את מה שעובר על יעקב כטראומה? לדעתי כן, ומתוך מה שאמרתי, גם כטראומה מתמשכת. אבל זאת לא רק משום שהארועים והנסיבות המתוארים כל כך מלאים ורוויים בקשיים. אני רואה את השימוש הנפוץ כל כך בכנוי "טראומה" כבעייתי. השימוש המתפשט והמרובה שנעשה במונח טראומה מטשטש את הייחודיות של מושג חשוב זה. לא כל קושי ממשי ואובייקטיבי מהווה טראומה, והיווצרותה של טראומה איננו עומד ביחס ישיר לארוע האובייקטיבי בעולם הממשי. השימוש המרובה והקל מדי במושג הטראומה נובע בין היתר מהצורך, המובן לכשעצמו, של המטפל למצוא סיבה אובייקטיבית למצבו ולסבלו של המטופל. החשיבה הסיבתית, כפי שהסברתי לעיל, מתקיימת באופנות העשייה. ואכן, השימוש בה במסגרת אופנות זו מסוגל להניב תוצאות והסברים חשובים

ובעלי ערך. אולם כאשר אין לכך בסיס אמיתי ומוצדק, החשיבה הסיבתית איננה במקום והיא מטעה יותר משהיא עוזרת ומסבירה.

במקום אחר התיחסתי למושג הטראומה במטרה לברר ולהבהיר את איכותו והגדרתו. הטראומה הנפשית, כפי שאנו יודעים, אינה מתמצית בארוע האובייקטיבי החיצוני, שיכול לגרום לתגובה טראומתית באחד ולא בשני. מה אם כן מגדיר ומהווה טראומה נפשית? לדעתי, התשובה איננה נעוצה במימד הכמותי של הארוע או הארועים החיצוניים, בכך שככל שהם גדולים וקשים יותר אובייקטיבית כך יגדל הסיכוי וההסתברות להיווצרותה של טראומה. הוא גם איננו קשור למימד האיכותי, אם באיכות הכוונה היא שלפי השיפוט, ההערכה (או ההשלכה) שלנו, אנחנו מייחסים לארוע משמעות טראומתית. התשובה נעוצה בגורם הפנימי או האינטראפסיכי: ארוע או סדרת ארועים יהיו טראומטיים אם וכאשר הם משתקים את אופנות ההווה. שיתוקה של ההווה משמעותה צלילה לתוך חוויה של אי-היות, שניתן להמשיגה גם כהתפרצות והתגברות של יצר המוות. החוויה של אי-היות משמעותה היא לא רק שאני לא קיים, מת, אלא גם - שאני לא מחובר לשום דבר. מדובר אם כן בחוויה פנימית של כלום, של מוות, של אי קיום ואי-חיבור. הבעיה היא שלרוב לא ניתן לצפות ואפילו להבין חוויה זאת מבחוץ, כיוון שאיננה משתקפת בהכרח בפעילות.

יעקב חווה משחר חייו חסר משמעותי ברציפות קיומו ולכן בעצם היותו. האובייקטים הממשיים בהם הוא פוגש ושמהם הוא זקוק ומצפה לחוויה של חיבור ומיזוג מוגבלים ביכולתם לספק לו את החוויה הזאת כיוון שהיא חסרה בהם, כלומר בהורים, שקיומם הנאות והחיובי מותקף קשות ומעורער ע"י הפסיכוזות שהם חווים. גם הסבים, ככל הנראה, מצליחים בכך רק באופן חלקי ולא סדיר. יעקב מגיע לגיל ההתבגרות כאשר הוא לוקה בחסר חמור בתחושת הקיום והחיבור שלו, כלומר - עם אופנות הווה פגועה וחלקית. יש לציין שחסר זה משפיע גם על אופנות העשייה שלו, שם הוא מתנדנד בין הישגים טובים לתפקוד לקוי.

הדבר בא לביטוי בצורות רבות ושונות, אבל אציין רק אחדות. ראשית, כפי שכבר אמרתי, התגובה של ניצן, שאיננה מצליחה להתחבר ולזכור את מה שארע בשעה, שהכל מרגיש כאילו נוזל ונעלם לה בין האצבעות ואין במה להאחז - תחושות אלו הן סמן לכך שאופנות ההווה לקויה, ומרמזות את חוויתו של יעקב: עצם קיומו וחיבורו עם הזולת מחורר, מוטל בספק, ואיננו מתקיים בוודאות וברציפות. במקרים אלה המטפל חווה סובייקטיבית את חוויתו של המטופל, את העדר החיבור והחיות; ולכן אין בכך בושה או אשם, אלא ציון דרך ורמז למה שעובר על המטופל.

ביטויים נוספים לבעייתיות שלו באופנות ההווה הם המשאלה והקושי של יעקב להתמזג עם ישות גדולה מעצמו, משאלה שנובעת ישירות מאופנות ההווה. פעמים רבות אנו מוצאים נטיה זו אצל מתבגרים ומבוגרים צעירים, בחיפוש אחר משמעות דרך המרה דתית, חזרה בתשובה, או התחברות לאידיאולוגיה פוליטית או חברתית. בכל אלה, המתבגר מופעל מתוך השאיפה למצוא מזור לאופנות ההווה ע"י התמזגות עם ישות אחרת, גדולה ממנו. במקביל, יש גם את הנסיון למצוא מזור לחסר לא באמצעות המרה, אלא דרך התמכרות, בין אם לסמים, למין, להתגררות במוות, או, כמו שהדבר מופיע אצל יעקב, התמכרות למסכים. כשהוא מצליח סוף סוף להתחבר עם הרב קוק והרמב"ם הוא חווה התרגשות עצומה ופורקן, ובוכה ללא הרף.

אולי אחד הביטויים המשמעותיים ביותר אצל יעקב הוא הקושי שלו להתבונן ולראות את הפנים של אמו, או לזכור את פניה של הנערה שמצאה חן בעיניו, ואפילו את אלה של ניצן. במקרה האחרון הוא נעזר באביזר מתחום העשייה - הצילום שלה בווטסאפ, כלומר משהו שקיים באופן נפרד ואובייקטיבי. משום כך יש משמעות רבה לחלום שמופיע לקראת הסוף, שבו הוא סוף סוף יכול להתבונן באימו, שגם היא מסוגלת להתבונן בו במבט רגוע: "היא מסתכלת אליי. המבט שלה רגוע. אני מסתכל אליה בחזרה. לא קשה לי להסתכל אליה, כפי שבדרך כלל קשה. היא מבטיחה לי שהיא תשמור טוב על התינוקת ותגדל אותה". הפנים והמבט הם חלק משמעותי מההתקשרות הראשונית ביותר, בחוויה הראשונית של התינוק היונק ומתבונן בפני אמו. בשפה המדוברת, הדבר מקבל ביטוי במושגים כמו "מאור פנים" או "הסתר פנים". יעקב חווה את ההעדר והפגיעה של הסתר פני אמו, שכפי שהיא אינה מסוגלת לראות אותו הוא איננו מסוגל להתבונן בה. בחלום הוא חווה תיקון של ההעדר הזה. הוא מבין שהתינוקת מייצגת אותו, ושאמא רצתה לגדל אותו יפה, גם אם הדבר היה מעבר ליכולתה.

אני רוצה לחזור אל עמדת המטפלת ואל ניצן. נראה לי שניצן הבינה היטב את מה שתארתי כאן, גם אם לא מיד וגם בלי הרקע התיאורטי. כך למשל, היא אומרת: "הלכה והתבהרה אצלי ההבנה כי החוויה של יעקב את חייו, לפיה הוא שוכח את הפרטים מיד אחרי שהתרחשו, וגם שלי בחדר, עם הקושי הנוקב שלי לזכור מה היה בפגישות, מספר בין היתר את הפגיעה הקשה ביכולת לחוות הווה רציפה ולכידה". יחד עם זאת, ואולי משום שהיא חסרה את החשיבה של שתי האופנויות, היא לעתים מחפשת את הסיבתיות: "אמרתי - "אתה מביא לי את השאלה על המעברים הללו, מתי אתה עם אנרגיות וחוגג את החיים, מתי אתה זקוק למיטה,

מתי היא קוראת לך. מה יש בחוץ שאתה נרתע ממנו? אני מניחה שיש סיבות טובות שבגללן היית במיטה, אולי היית צריך לנוח ממשהו. מה במיטה עוזר לך?" קשה למטפל להיות במקום שבו החוויה איננה נובעת מהסבר סיבתי. החיפוש אחרי הסבר סיבתי בא כדי לעזור למטפל להתמודד עם החרדה שמתעוררת בו מתוך המגע עם החידלון, עם תחושת המוות ואי הקיום, במגמה להעביר את הדברים למישור העשייה, שם אפשר להתנחם במציאת סיבה והסבר, גם אם אלה אינם מוסיפים או משנים דבר.

הקושי להבין את מה שהמטופל חווה והניסיון למצוא עבורו הסברים סיבתיים מביא לעיתים להעלאת הסברים מפוקפקים, כמו למשל "כוחות שפועלים" כדי ליצור את הניתוק. קשה לקבל שבניגוד למקרים שבהם הניתוק הוא אכן תוצאה של קונפליקט ולכן משקף כוחות שפועלים, במקרה של יעקב לא מדובר בקונפליקט, אלא באיכות חוויה פגומה וחסרה. לפעמים, מתוך הקושי, המטפל נוטה או מנסה להבין את המטופל מתוך עצמו וחוייתו שלו: "הרהרתי ברצון שלי שמישהו יחלץ אותי מהדברים שהדאיגו אותי באותה תקופה ויעטוף אותי בנחמה... בעודי מהרהרת ומנסה להשתלט על התרגשותי, אבל גם להבין דרכה את יעקב ולהשתמש בה". הבעיה היא שהמטפל בדרך כלל איננו סובל מליקוי באופנות ההוויה, ולכן קשה לו מאד להזדהות או להקיש מתוך חוייתו שלו לחויית המטופל. נהפוך הוא: כמו שהאם מתקשה לפגוש את חויית התינוק כפי שהיא, ולכן מייחסת לו את אופנות החוויה שהיא נמצאת בה, דבר שגורם לו להרגיש שאיננה מחוברת אתו ושאינו מחובר אליה, כך בטיפול - המטופל חווה את הפער בינו לבין חויית המטפל את עצמו ואותו, ולכן יחוש שוב וביתר שאת את אי-החיבור ואי-הקיום של עצמו.

היבט נוסף של הבעייתיות שבהסקת מסקנות מתוך עצמך, כלומר מעצמיותו ותחושותיו של המטפל, מופיע בעבודה סביב הדילמה: עד כמה אפשר להיות ישירים וכנים עם מטופלים בכלל ועם אלה כמו יעקב בפרט? הדילמה מודגמת היטב בהתרחשות סביב התגובה לתכנית השלום העולמי שלו. החבר שאתו חלק את תכניתו אמר לו בכנות שזאת תכנית נאיבית, וכך גם סבו. אבל גם ניצן מצטרפת לכך, והתגובה היא "בלאק אווט". ניצן יכולה לשחזר חוויה דומה שלה במהלך סימולציה, שבה נאמר לה שהיא "עושה לא נכון", ואת חווית השיתוק שלה בעקבות האמירה, שיתכן שהיא נכוחה, אבל היא גם מגבילה ומתנשאת, אמירה שמניחה שיש משהו נכון ומשהו לא נכון, ושדורשת ממנה להיות בצד הנכון ובכך להתעלם מחוייתיה. אצל מישהו כמו יעקב, שעבורו גם אופנות העשייה (והחשיבה ההגיונית) טעונה, היות שהכל מבוסס על חווית הוויה פגומה, השיתוק הוא מידי וקשה.

אחרי הניתוח הזה של האופן שבו יעקב חווה את עצמו ואת העולם שסביבו, מה נוכל לומר על דרכו בטיפולי? כפי שאני רואה זאת, יעקב חווה תהליך שהיה בו לא מעט שיחזור, אבל גם לא מעט התנסות חדשה. הזוג הטיפולי שניצן ויעקב יצרו, שאותו ניצן היטיבה לתאר, היה ללא ספק זוג שבו התרחש הרבה תאום בין חוויות האחד והשניה באופן שיעקב חווה לראשונה בחייו בצורה כל כך מושקעת ומתמידה. למרות ומעבר למכשולים ששניהם חוו, הייתה מסירות והתמסרות ברורה של שניהם, והדבר נתן את אותותיו. לא זה המקום להרחיב בנקודה זו, אבל אומר רק שאני רואה את עצם הקיום וההתמדה של המסגרת והסטינג כגורם טיפולי ראשון במעלה במקרים אלה.

יעקב בודאי ימשיך לחפש את דרכו בחיים, ויש לא מעט סימנים לכך שיעשה זאת באומץ ובפתיחות. ניתן לומר, אם כן, שיחד עם מה שציינתי לגבי המחסור והליקוי באופנות ההוויה שלו, היה בתהליך הטיפולי, וגם בו עצמו, לא מעט מכוחות החיים שניצן ציינה. אין לי ספק שבמקרה הזה הטיפול הביא להרחקה משמעותית של היתכנותה של נסיגה פסיכוטית, שיכול מאד להיות שהיתה מתרחשת בלעדיו, ועל כך הוא ואנחנו חייבים תודה לניצן.

”על החיים ועל המוות”

יפעת זילבר

צהריים טובים,

אני רוצה להודות ליוני בוגט על ההזמנה להשתתף ביום זה.

תודתי והערכתי לניצן שבכתיבתה הכנה מזמינה ומאפשרת לנו לחשוב על הטיפול הקשה, המורכב, עמוס הכאב בנער יעקב.

תיאור הטיפול מפגיש אותנו עם מאבק האיתנים בין דחף החיים לדחף המוות, המתחולל בנפשו של יעקב. בדיון אתמקד במופעי וגלגולי דחף המוות, בהתגלמותם ביחסי ההעברה, וכאמור, במאבק, בינו לבין דחף החיים. בהמשך אתייחס לחשיבות נכונותנו כמטפלים לקחת חלק בדרמה מאיימת זו.

הדחף לחיים הוא כוח המושך לקשר, לחיבור, לבנייה ולהבנה. מולו קיים ופועל כוח הפוך, נגזרת של דחף המוות, שמושך לנסיגה מקשר, לפירוק, להרס ולהתקפה על החשיבה. פרויד, וקליין בעקבותיו, ראו את מקורו של דחף המוות בביולוגיה, בצורך של האורגניזם לשוב למצב של אי קיום. המקבילה הנפשית של צורך זה הינה געגועים לשוב למצב של היעדר כאב (עקרון הנירוונה).

אפשרות אי הקיום, המוות, הנוכחת בנפש, מעוררת תחושות איום וחרדה. על כן האדם, משחר חייו, משליך אותה על האחר ואז האחר נחוה כרודפני, כמאיים על חייו. או אז עלולים להתפתח יחסים רוויי השלכות של פחד, הרסנות ואלימות. תחושות הסכנה והפחד שדחף המוות מעורר, נוכחות גם בנו, אנשי הטיפול, ומתוך כך לעיתים קשה לנו להכיר בקיומו ולקבל אותו. קושי זה עלול להפעיל בתוכנו מנגנוני הכחשה כלפי חלקים משמעותיים בנפשם של מטופלינו ושלנו, אני אתייחס לכך בהרחבה בהמשך.

כאמור, על פי החשיבה הפסיכואנליטית מטרתו של דחף המוות היא, בין השאר, לאיין חוויות הכרוכות בכאב שקשה לשאת אותו. למשל: מפגשנו עם החסר שבתוכנו, האפשרות להיעזב על ידי אהובינו וכו'. במילים אחרות, הנפש נשענת על דחף המוות, על ההתקפה על החיים, גם כהגנה, מתוך משאלה לעצור את הרע, את הכואב. כפי שכותבת חנה סגל במאמרה על דחף המוות: ”כל הכאבים נובעים מהחיים”. אני אוסיף ואומר שגם: ”כל החיים נובעים מהכאבים” ובאמירה זו מזמינה את כולנו להיחלץ מתפיסה דיכוטומית בה דחף המוות מעורר רק רע

ודחף החיים מעורר רק טוב. קליין טוענת שלנגזרות דחף המוות יש ערך שמעשיר את האישיות, והשאיפה היא לתנועה מפרה בין שני הכוחות הפועלים בנפשנו.

איננו יודעים הרבה על העולם הנפשי של הוריו של יעקב, אך אנו שומעים שמפגש עם היווצרות חייו, הפעיל כוחות של שנאה, פירוק והרס. היחידה ההורית מתפרקת, יחסיה של האם עם הוריה מידרדרים, ושניהם, גם האב וגם האם חווים התפרקות נפשית. ניתן לחשוב שיעקב, עוד בהיותו בבטן אִמו, נשם ואכל אמביוולנטיות עוינת. לקראת סוף ההיריון חבל הטבור נכרך סביב צווארו והמוות מקבל ממשות. יעקב בסכנה והאם נשלחת לניתוח קיסרי.

פיירה אולנייה שעבדה עם מטופלים פסיכויטיים טוענת שהשאלה המהותית הקשורה בפסיכוזה היא: מה היה ייצוגו של הילד בתוך נפשה של האם בטרם נולד? באיזו מידה הופנתה כלפיו משאלת חיים ובאיזו מידה נחשפה האם בעצמה וחשפה את עוברה למשאלת מוות? היא הסיקה שהילד בעל הפוטנציאל הפסיכויטי מתגונן מרגע בואו לעולם עם מאבקה של אימו באיווי המוות שלה כלפיו. לדעתה, האם אינה מעוניינת בבואו של הילד לעולם גם אם היא מסווה זאת, או אף נלחמת בזאת, בעצם מעשה ההולדה. האם אינה מעוניינת בילד מכיוון שהיא עסוקה בלידתה שלה מחדש, במשאלתה להיות התינוקת הרצויה, המיוחלת לאִמה.

ואכן, אִמו של יעקב עוזבת את בן זוגה, חוזרת לבית הוריה כשצרכיה הינקותיים מתפרצים והיא זקוקה לטיפול ולהשגחה, משל היא התינוקת שנולדה, היא ולא יעקב. כך, ניתן לחשוב על יעקב כמי שמגיע לעולם ספוג באיווי מוות כלפיו. האב, כפי שתואר, אינו משליט סדר וחוק, ובמובן זה אינו מהווה חיץ בין איווי המוות של האם לבין יעקב. להיפך – הוא אלים, זועם ופורע חוק. המבנה המשפחתי, כפי שמופנם אצל האם, בא לידי ביטוי באמירותיה ליעקב שסבו וסבתו, הורי האומנה שלו, "רשעים ושהם חטפו לה אותו". חוויות הסכנה במפגש עם העולם וחוסר האמון בקיומן של דמויות מיטיבות, מתרחבים: האם, וגם האב, מסרבים ליטול תרופות ולהיעזר בטיפול.

אחת המשימות החשובות שלנו כמטפלים היא להכיר ולזהות את המאפיינים הייחודיים של דחף המוות, כפי שהם מופיעים בחייו של המטופל ובשעה הטיפולית. זאת על מנת לעבד ודרך כך למתן את ההתקפות על החיים. אנסה לסמן מספר רגעים ומצבים כאלו במסע הטיפולי של יעקב:

יעקב מתאר בשאט נפש כיצד בארוחת שבת, אמו לגמה מהמרק ונרדמה בעודה מעלה את כף המרק אל פיה כך שהמרק נשפך על פניה ובגדיה: "לא יכולתי לסבול

את הקול של הכף נחבטת ברצפה" אומר יעקב, "קמתי והלכתי מהמטבח אל החדר וטרקתי את הדלת. לא יצאתי ממנו כל השבת". לפנינו שחזור מצמרר של סיטואציית הנקה בראשיתית כפי שמופנמת בנפשו של יעקב: הכף מייצגת את השד, ופיה של האם מייצג את יעקב התינוק (וכנראה גם את התינוקות שבאם). הכף-שד מתקרב לפה-תינוק, מזמין לחיבור, להזנה, לסיפוק ובאחת, באופן מפתיע ואלים, קורס, נשטט. השד לא מגיע לתינוק, והפה-תינוק נותר פעור, כמה ורעב. צליל חבטת הכף מסמן את עזות השמיטה האלימה של האם את עצמה ואת תינוקה. ההרדמות היא הן ביטוי של האקט הרצחני והן תוצאה שלו: מוות כהגנה מפני כאב.

הוריו של יעקב מתוארים כבעלי צרכים אוראליים פרימיטיביים, שחומדים את האוכל של האחר, גם של ילדם - כך את הממתקים, גונבים, וזוללים. זוהי דינמיקה של envy עוצמתי של האם, המבקשת לסלק את הילד כמייצג את מי שעלול לגזול ממנה את שהיא זקוקה לו. במילים אחרות: האם מולידה פה רעב, מפחדת שייקח לה את האוכל לו היא זקוקה, כמובן גם הנפשי, ועל כן מרחיקה ומרעיבה אותו. בו בעת, כפי שניתן לראות במופע כף המרק, האם אינה מצליחה לקבל בעצמה את שרעבה וזקוקה לו. הוריה מרחיקים אותה והיא כושלת להזין את עצמה בכוחות עצמה. שניהם, יעקב ואמו, באימה. אימה שמתעוררת במפגש עם ההבנה שמול רעב עז מגיעה תנועה אלימה של סילוק, גירוש, הרעבה. גזר דין מוות.

שלוש מחשבות על מרכיבי האימה שמציפה את יעקב כשהוא צופה במחזה קשה זה: הראשונה - יעקב פוגש סצנת הנקה בראשיתית שיתכן שלא היה לה ייצוג בנפשו עד כה. זאת אומרת, שהמפגש הטיפולי, מאפשר ייצוג לאותם רגעים שהיו עד כה "ריקים", ללא דימוי. זאת, מתוך חרדה נוראית שלא אפשרה להפוך את החוויה למשהו שניתן יהיה לחשוב או לפנטז אותה. ניתן לשער שבעבר, יעקב נותר הלום, מבועת, ובודד, ואילו כעת מצליח לגעת בייצוג ולהזמין את ניצן להיות עדה, לתת שם ולעזור לו להכיר את סיפורו. כמובן שהמפגש עם הייצוג מטלטל כשלעצמו.

השנייה - יעקב באימה נוכח השאלה שמתעוררת בקרבו: מי היא ניצן? בנפשו מופנמת דמות הורית רעבה ואלימה, שמולידה, מעוררת, מבטיחה חיים ומתקיפה אותם באחת. האם גם לכאן אוזמן ואגורש? האם המטפלת שלי יודעת ותצליח להאכיל ולהזין את עצמה במחשבות, בהבנות, בחיבורים? כי רק אם תדע להזין את עצמה, והוא הרי יודע שלא כל אמא יכולה ויודעת, תוכל להיות מטפלת מזינה עבורי.

שלישית - יעקב מתמלא אימה במפגשו עם עולמו הפנימי. הוא צופה באמו כמְאָה על עצמו. בטבורה של נפשו של יעקב, כמו בטבור גופו, שוכנות גם אלימות והרסנות.

גם הוא רֵעַב, חומד את האוכל של האחר, מוצא עצמו מתקיף ומותקף. לפגוש חלקים אלו בעצמו, משול למגע בחומר נפץ, וזאת משום שלא זכה לפגוש תנועה אחרת, נוספת, חיה וצומחת בחייהם הנפשיים של הוריו ויתכן גם של סביו. חיי האב והאם, כפי שמתוארים, הם חיים קפואים, חזרתיים, חסרי תנועת התפתחות והתרחבות נפשיים. מות האב מסמן נקודה. סוף. התנועה כבר לא תתרחש, לפחות לא בנפשו. ייאוש.

האם ימצא עצמו לוקח אפוטרופסות על אימו, מותיר עצמו בדינמיקה של הרעבה ומחיקה? אולי יצליח, בעזרתה של ניצן, לקחת אפוטרופסות על האובייקטים המתקיימים בתוכו ואז יתפנה מקום להזנה עצמית טובה, ליצירה ולהתפתחות? כשיעקב הולך לחדרו וטורק את הדלת הוא מוחה ומנסה להיאבק במופעו האלים של המוות דרך יצירת חיץ בינו ובין האם. בתנועה זו ניתן לראות ולשמע את דחף החיים, אך בו בזמן הוא גם טורק את הדלת בפני מפגשו עם ההתקפות המאיינות שבתוכו.

להתקפות של יעקב על עצמו, הלא מודעות כמובן, מופעים שונים: הוא נאבק להתעורר, לפקוח עיניים, הוא נע בין מימוש יכולתו ללמוד לבין קריסה "לתפקוד הלימודי הנמוך ביותר". דייויד בל כותב שכשדחף המוות מתעצם, התשוקה לדעת מוחלפת בפירוק הידיעה והחשיבה. החשיבה שנואה, לפי בל, משום שלחשוב זה לדעת ולהכיר בכך שהאובייקט לא קיים וזוהי הכרה בלתי נסבלת.

תנועת המטוטלת המטלטלת בין יכולת למידה לקריסה והיאטמות, בין ערנות לבין עצימת עיניים היא, בין השאר, גם ייצוג מופנם של אובייקט הורי שאותו ניתן לכנות טנטלייזינג. זהו אובייקט הורי מייסר מכיוון שהוא מזמין, מפתה, מפח תקוות שמסתברות כתקוות שווא כשהוא נוטש. אני מצטטת מתיאור המקרה: "אמו של יעקב הייתה מחד תובענית לגבי יעקב, רוצה אותו לעצמה בכל מאודה, ומאידיך אינה יציבה, נעלמת לתקופות ארוכות, מבטיחה לו הבטחות שווא ושוב נעלמת". גם האב תעתע ועמד בהסדרי הראייה לסירוגין: "לעיתים מגיע, לעיתים מאחר ופעמים רבות אינו מגיע". דרמת התעתוע פועלת בנפשו של יעקב כשהוא מזמין עצמו לחוש יודע, מסוגל, לומד ואז מרדים עצמו, מחסל את יכולתו לחשוב ולהבין, נוטש את החלק בתוכו שרצה וקיווה והאמין.

המפגש הטיפולי:

המפגש של יעקב וניצן מתחיל בכניסה של יעקב, ואני מצטטת: "ללא השתתות לחדר". יעקב מחפש מגע, חיבור. הרעב שניתן לתאר שהוא עז, מתבטא בתנועת כניסתו לחדר. תנועה זו יש בה כמיהה וחיוניות שמפיחות תקווה. ברגעים אחרים התנועה הופכת חדה, לעיתים מתקיפה, למשל מספר פגישות מאוחר יותר כשיעקב דפק בדלת כמה דקות לפני תחילת הפגישה ונכנס מבלי להמתין למענה. ניצן הייתה בחדר, לא מוכנה לקראתו, ערה לאי הנוחות, לכעס ולחוסר הסבלנות שהתעוררו בה. עבורי, יש ערך עצום לחווייתה של ניצן שהרי לא מול כל הקדמה של מטופל היא חשה תחושות אלו. לכן, ניתן להניח שמה שניצן חווה זו תולדה של קומוניקציה דרך הזדהות השלכתית: ניצן היא זו שמרגישה איך זה כשנכנסים אליה, לתוכה ללא הזמנה. במקרה זה יעקב מייצג את האובייקט האימהי שבתוכו שפולש למטפלת שלו והמטפלת חשה את הכעס, אולי נוגעת בזעם, מנת חלקו של יעקב שגם לתוכו פלשו, התנפלו עליו עם כשלים איומים ונוראיים למן תחילת חייו.

במפגש זה שני צדדים: ניצן נפגשת עם הכעס, האלימות, היותה נפלשת ויעקב, לא בלי כאב, ויתכן שגם עם בהלה מצליח דרך האנאקטמנט לפגוש בחוויה שהוא מגיע לעולם מבלי שמצפים ומחכים לו. כך, יעקב הוא לא רק פולש אלים אלא גם זה שנפלש באלימות. הוא משליך את הפלישה האלימה על מטפלת, שנחווית על ידו כזו שביצעה את הכשל, זו שלא היתה מוכנה לקראתו והותירה אותו מגורש ודחוי. במובן זה, יעקב גם מזדהה עם המטפלת המופתעת, הנבוכה והכועסת.

שניהם, יעקב וניצן, מחזיקים בחומרים רעילים שכפי שנראה יחזרו ויומחוזו שוב ושוב. זאת, מתוך חיפוש דרך, גישה לאזורים נפשיים בהם התחוללו התרחשויות, חיצוניות ופנימיות, שהיו למעלה מיכולתו של יעקב להבין ולהמשיג. הן עבור המשאלה לעיבוד ואינטגרציה והן עבור המשאלה לתיקון. יעקב ממחזי סיטואציות דרכן משיג גישה למגוון התפקידים שבנפשו: להיותו נפלש, פולש, מורעב, זלון, נסוג, מתקיף, וכו'. הוא מפקיד אצל ניצן חלק מהתפקידים על מנת שתרגיש ותבין, על מנת שתחזיק ותכיל בתוכה את שמאיים עליו לפגוש בתוכו, על מנת שתוכל להחזיר לו את השלכותיו באופן רך וניתן לעיכול.

זוהי תחילת הטיפול ויעקב מצהיר על כוונתו ונכוונתו להשתמש בניצן כאובייקט שמוכן לפגוש ולקבל על עצמו תפקידים במחזה חייו **ולעמוד בזה**. זאת, ביחס לאובייקטים ההוריים הראשוניים, שלא יכלו לקבל על עצמם, למשל, את תפקיד הנפלשים, שהרי אנו יודעים שהתינוק הרך גם פולש לחיינו, לגופנו, לשינה שלנו.

לא רק שלא יכלו לאפשר ליעקב פלישה לתוכם, אלא התנפלו הם עליו. דוגמא לכך מופיעה בטקסט בתיאור האם מפצירה ביעקב ושואלת: "אתה אוהב אותי? אתה מתגעגע אלי?" וכועסת כשהיא לא עונה. זו דוגמא מכאיבה לחודרנות שמתקיפה את היכולת של יעקב להיות אדון לתחושותיו. האמירה מנוסחת כשאלה בעוד שהיא כלל אינה כזו. להיפך, יש כאן ניסיון לכפות על יעקב להיות הד לצרכי ומשאלות האם, גם במחיר של ויתור על עצמו, על האותנטיות שלו. אדגיש ששתיקתו של יעקב, יכולתו לא לענות, מחזיקה כוח חי להישאר נאמן לעצמו, להתנגד להידחפות החדה לתוכו.

נחזור לפגישה - לאחר דרמת הכניסה לחדר יעקב מדבר בגילוי לב על "הקושי שלו לתת מקום לאחרים בשיחה, על כך שהחברים שלו אומרים לו שהוא לא מפסיק לדבר ומדבר רק על עצמו". הנה, יעקב, באומץ ועם מרחב, משוחח ולא רק מתנהג, על היותו חודר ופולש. הפלישה שלו לאחר מחזיקה הן בחיים והן בהרס. מחד, הוא רוצה בקשר, לא מוותר, תובע שיקשיבו לו, שיהיה לו מקום - וזה חשוב, הוא חי. מנגד, הוא מקלקל והורס קשרים, חווה דחייה כואבת ונותר בודד ולא מובן.

אירמה ברנמן פיק, פסיכואנליטיקאית לונדונית קליינאנית, מזמינה אותנו לשאול בכל רגע נתון בפגישה, מי אנחנו **כרגע** ביחסי ההעברה? אנחנו לעולם לא מייצגים רק את הדמויות ההוריות ויש ערך רב לפיענוח איזה תפקיד אנו נושאים בדרמה של המטופל. ניצן מתבוננת על עצמה ומזהה הן את משאלתה להתקרב ליעקב והן את תחושת המרחק והזרות. היא גם מזהה את אופנות התרחקותה: "קושי שלי להתרכז ולהקשיב לו, להישאר ערנית". עם התקדמות הטיפול, תחושותיה של ניצן הופכות עזות יותר: "לא פעם, דבריו לא מצאו הד אצלי, צליל בכיו לא הגיע לאוזניי, ואני נותרתי מאולחשת, נאבקת לא להירדם".

זוכרים את מופע כף המרק? ניצן מוצאת עצמה מגלמת, באמצעות השלכה מאסיבית, את החלק ביעקב שנרדם, שמתקיף את החיים, את המגע והקשר. פונקציות החיים **שלה**: הזיכרון, הצלילות, הקשב והערנות מותקפות, והיא האובייקט ההורי המוחק, את עצמה ואת יעקב. אנו עדים, הפעם ביחסי ההעברה ולא רק דרך תיאור זיכרון, למופע כף המרק: יעקב פוגש אמא רדומה, שפונקציות ההזנה שלה אינן פעילות, חש שאין לו מקום, מדלל את הפגישות, ז"א הולך לחדרו, כנראה מיואש וזועם.

יתכן ודילולו של יעקב את הגעתו לפגישות גם קשור בבהלה שאחזה בו ממופע רצחנותו שכמו "דהר בסערה" לקשר הטיפולי. יתכן ומשהו בו יודע שיש לו כוח לעמעם ואף למחוק את האחר. לראייה, שכשמספר שהרב שלו נרדם כשמדבר,

נשמע שאין בו אמביוולנטיות, ושבעיניו הוא, ורק הוא, אחראי להירדמות. בתיאור ההתרחשות לא מופיעים זעם כלפי הרב, מחאה או טענה. אנחנו, השומעים, פוגשים בכאב את ההבנה שעוד ועוד שחזורים של מופע כף המרק, מתרחשים בחייו של יעקב. אם אכן יעקב נבהל- גם מכוחו לפגוע באחר וגם מהתעוררות תחושות של זעם כלפי ניצן הנרדמת- ניתן לחשוב על אי הגעתו גם כניסיון לשמור על עצמו, על ניצן ועל הטיפול מפגיעה והרס.

מול קבוצת השווים, שותפיו בישיבה, יעקב מעז להתקומם באופן ישיר וחי, גם כשהוא נתקל בנידוי ובמתקפה: "דני אומר שיעקב חופר ומסרב לכבד אותך בעוגה". שוב, מתעוררת לחיים הדרמה בה יעקב דורש, תובע הן שיהיה לו מקום בנפש האחר והן שהאחר יזין אותו, ונתקל בסירוב. הנודניקיות, החפירה הן גם עדות לכוח, להתעקשותו לקבל את שחסר לו. יעקב מבעבע מרעב, כמיהה, תביעה וכעס ואלו גם סימני חיים. כך גם כשבוכה בשבוע השב"שים: יעקב בוכה וזוכה לבוז ולעג מחברו שאומר: "מה, התאמנת להצגה? אתה כל כך צריך שכולם יראו אותך, כולך פוזות". יעקב לא מבין ושואל: "למה שאעשה פוזות? בכיתי היום יותר משבכיתי בהלוויה של אבא שלי...". בכיו של יעקב הוא ניסיונו להיכנס לנפש חבריו, לגעת בליבם ולעורר אותם לגעת בליבו שרווי כאבי אובדן וכמיהה. אך, חבריו לא ננגעים באופן חומל, כנראה שהוא נחוה היסטרי ולא אמין, כמנסה לתפוס מקום בכוח והם הודפים אותו בשאט נפש.

נחזור לדני: ניתן להניח שמפגשו עם דחייתו על ידי דני, עורר בו תוקפנות שמצידה עוררה בו בהלה. מיד מגויסת ההגנה הגרנדיזוית: יעקב מספר "שיש לו תכנית כיצד להביא שלום לעולם, להחרים לכולם את הנשקים ו"להיכנס" בכל מי שמוחה כנגד זה".

לצד ההגנה הגרנדיזוית, יש כאן מימד חשוב נוסף: ברעיון הנפלא של יעקב מגולם מאבקו הפנימי בין דחיפה לאלימות ומחאה מולה. יעקב נוגע באפשרות לוותר על האלימות **שבתוכו**, לפרוק את נשקו ותחמושתו, אבל יחזיק באלימותו אל מול מי שיהיה אלים כלפיו. אנו עדים להתרחשות ויטאלית, חיונית, של הכרתו באלימותו, הבהלה ממנה אך גם היאחזותו בה אל מול מי שירדם מולו, שלא יספק את שחייב לו. אחת המשימות המשמעותיות בטיפול ביעקב היא לזהות מתי תוקפנותו מייצגת את דחף המוות ומתי היא מייצגת את דחף החיים.

המתרחש בהמשך מזמין אותנו לחשיבה: יעקב משתף ברעיון לשלום עולמי, מנסה להפקיד אצל האחר את משאלתו לתיקון ולתקווה, אך המיכל קורס. הן הסב

והן ניצן חווים את האימפוטנטיות של התוכנית. אילו תכנים ואילו תהליכים עלולים להביא לקריסת המיכל? יתכן שהמגע הישיר, כפי שבא ברעיון של יעקב, עם האלימות הרצחנית, מעורר חרדה ובהלה. הוא אומר בישראל: אני מפנטז שאני פוגע והורג. הפוטנטיות של יעקב מבהילה והתגובה האינסטינקטיבית היא ניסיון לנטרל אותה.

יתכן והבלאק אאוט של יעקב כמו גם הבלבול של ניצן, הם ביטויים לחומר נפשי שקשה היה להכילו ולעכלו. למשל, יתכן שאל מול הביטול והמחיקה שחווה, התעוררה אלימות ביעקב כלפי ניצן, אלימות מאיימת שמיוצגת בבלאק אאוט. שניהם מוצאים עצמם מנוטרלים, החומרים הרעילים מתקיפים את יכולתו של יעקב לשוטט בעולמו הפנימי, לחשוב, לדבר, לפנטז ולהביע משאלות.

ניצן נזכרת בסימולציה בה היא מטפלת בזוג שהיה לכוד בדינמיקה של עלבונות וייאוש. בעודה חושבת, מתאמצת וחשה שיש לה רעיון והיא בכיוון הנכון, אחת המשתתפות אמרה: "לא, את לא עושה נכון". מנחת הסדנא מחזקת את האמירה שהיא טועה. ניצן מתארת שלא הצליחה להמשיך: "שתקתי והבטתי בזוג בחוסר אונים".

אנו עדים להמחשה מרתקת של חוויית תאומות בין יעקב לניצן: ניצן חווה בדיוק את מה שיעקב חווה בפגישה: גם לניצן רעיון כיצד להביא שלום ליחסים הזוגיים, גם היא עם רעיון כיצד לעזור להם לאסוף את הנשקים בהם הם יורים אחד על השניה ואחת על השני. וגם לה אומרים "זה נאיבי, זה לא יעבוד". ניצן האמינה ברעיון שלה, רצתה לממשו ונתקלה בעריפת ראשה. שניהם, ניצן ויעקב, חווים עצמם מנוטרלים מלחשוב כשהם נתקלים בעריפת ראשה של הפוטנטיות שלהם.

בהחלט יש כאן עלבון, אך יותר מזה – שניהם מוצאים עצמם חשופים לאותה תנועת טנטלייזינג: התנועה בה יש אובייקט שמזמין לך צות, לדמיון, להיות גדול ויכול, אובייקט שמבטיח שיש לזה מקום, שזה אפשרי ואז, באחת – הפוטנטיות מחוסלת. יעקב וניצן הם כף המרק והיד שמחזיקה את כף המרק: יש בהם מזון ויש אמונה שהאוכל עם מרכיבים טובים, ובו בזמן הם הכף שנפלה, המרק שנשפך והפה שנותר פעור, מורעב, הלום.

דרך חוויית התאומות ניצן מוזמנת להבין לעומק ומבפנים את חווייתו של יעקב, מוזמנת לעבד ולהחזיר לו את החוויה באופן שניתן יהיה לעיכול, ובתקווה, גם יונע תהליך לאינטגרציה ולטרנספורמציה. חוויית התאומות היא חוויה שאינה

פשוטה ונוגעת במורכבות חשיפתנו לכך שברגעים, ואעז ואומר, בלא מעט רגעים, אנחנו פוגשים בדמיון שלנו למטופלינו. ארחיב על כך עוד מעט.

מחשבה נוספת על שאלת אפשרותו של יעקב לחוש פוטנטי קשורה בהיותו מתבגר ובערך הרב שיש לחוויות פוטנטיות, גם אם הן גרנדיוזיות, לצמיחתו כאדם בעל ערך. ועוד: אם כוח בתוכו מחסל פוטנטיות וצרכים, כיצד יוכלו להתקיים ולחיות בתוכו צרכיו הגניטליים? איזה מו"מ ינהל עם תשוקותיו?

לצד התשוקות שמתעוררות בו, למשל ללמוד לצלול ולנגן על תופים, מתמקמת בו השאלה הנוקבת האם תיקון אפשרי עבורו? האם יצליח להפוך את עולמו הפנימי לשלם יותר, בטוח, עם חומרים טובים ומיטיבים? זאת, גם לנוכח עיסוקו בשאלת פגיעותו הגנטית ומועדוּתו לחלות.

כשיעקב אומר "גם אם כל תושבי כדור הארץ יחזרו בתשובה, יעשו תשובה ויתפללו לאלוהים, זה יהיה חסר משמעות ביחס לגודל היקום, וזוה מייאש אותו" ניתן לשמוע את שאלתו בנוגע **לתשובה שלו**: מה יכול וצריך לעשות מול גודל היקום הסוער שבנפשו?

ואז, מופיע הפתרון בדמות משאלה לאיחוד עם גבר בריא וחזק שיוכל להזין אותו בחלקים גבריים, טובים ופוטנטיים. הוא חש משיכה לנערים הלומדים עימו, למדריך הצלילה האילתי "הצמחוני, הבנוי טוב, שוחה כל יום בים, עם זולה בהרים", חש קרבה עזה לרב קוק ולרמב"ם: "הרגשתי שאני קרוב, שאני ממש איתם, אף פעם לא הרגשתי שאני ככה עם מישהו".

כשאביו מת וסבו חולה וקרוב למות, יעקב מבקש לא לחיות ולמות כמותם. יש בו משאלה להיכנס לגוף של גבר צעיר ובנוי לתלפיות ולתקן את עצמו, להיצמד ולהתאחד עם הרבנים החכמים, חובקי כל, להתמזג עם דמות אב מיטיבה ולהיוולד חתיך עם זולה בהרים, נושם אויר טוב ומוזן בחמלה ואהבה. או לחילופין, משאלה, להיכנס לגופה של אישה צעירה (הנערה מהקבוצה, אני מניחה שגם ניצן) על מנת להתחבר לפאליות שלו.

גם את החלום אני שומעת כחלום אדיפלי, ביטוי לכמיהה לתיקון, כשהמשאלה היא להתמזג עם האמא ולהיוולד מחדש. "אמא שלי בהיריון. אני שוכב על המיטה של סבא וסבתא שלי בנחת והיא פתאום באה ואומרת לי שהיא בהיריון עם תינוקת. היא מסתכלת אליי. המבט שלה רגוע. אני מסתכל אליה בחזרה. לא קשה לי להסתכל אליה, כפי שבדרך כלל קשה. היא מבטיחה לי שהיא תשמור על התינוקת טוב ותגדל אותה. אני מסתכל הצידה ורואה את אבא שלי. הוא

מסתכל עלי במבט רציני ומפחיד. יש לו זקן לבן". ניתן לראות כיצד לצד האווירה והתכנים של תיקון, קיים מבט אחר, מפחיד ומאיים, של מי שאותו רוצה להסיט מהדרך, מי שזקן, חולה ומודר: הסב, האב, הרב - שמעוניין להביסם בתוכו, ואולי כך לאפשר לעצמו לצמוח להיות גבר פוטנטי.

וכעת, אלינו ועלינו, המטפלים:

קשה לנו להיות האובייקט הרע עבור מטופלינו, בין השאר כי קשה לנו לפגוש את האספקטים המאיינים, הרודפניים, הרצחניים, בתוכנו. האתגר האמיתי הוא למצוא דרך להיות במגע תמידי עם כוחות המוות וההרס, בתוכנו ובתוך מטופלינו, מכיוון שרק חיבור עם כוחות אלו יאפשר הכלה, עיבוד ולבסוף תנועה מחויות של פירוק ואימה לחויות של קרבה, הנאה, סקרנות ויצירתיות.

נוכחות המוות בחיים הנפשיים אינה בהכרח בולטת, לעיתים היא שקטה, לעיתים מוסווית, אך תמיד מבקשת להישמע על ידי אחר שיבין, יכיל ויצטרף למאבק האיתנים לחיים. יעקב נכנס לחדר הטיפולים כמה לקשר בו הוא ישמע ויראה על כל חלקיו, גם המאיימים שבהם. הוא פותח לניצן דלת לעולמו הפנימי המסוכסך והמעורער ומזמין אותה להיות שותפה. ואז, בחדר הטיפולים, מתעוררים לחיים הגירוש, המחיקה, הפלישה, ההתקפה, ההרעבה והאיון. ברגעים האלו כשניצן היא אם שנרדמת, משוחררת מיכולותיה החיוניות, נכשלת להזין את עצמה ואותו, או ברגעים בהם היא תינוק נפלש וזועם, או הלום ולא מבין, ברגעים בהם משתחררת הדרמה בה אובייקט אינו מצליח להגיע לסובייקט, ולהיפך - שניהם חווים, על בשרם, באופן חי וממשי, הן את הוריו החולים והאלימים והן את יעקב שמבוהל, מפוחד, לעיתים משתגע, נוכח מציאות של החזקה פסיכוטית.

ניצן אפשרה ליעקב להיכנס ולתפוס מקום בתוכה: היא נתנה עצמה להרגיש תחושות קשות מנשוא, חשבה אותו, הביאה להדרכה, עסקה וכתבה והעמיקה לקראת יום העיון. יעקב, שמוקף דמויות שאינן חדירות, זכה להיכנס לנפשה של מטפלת. לקראת סוף הטיפול הוא מבטא את ערנותו למחיקות ולשמיות שנפשו מחוללת, כמו גם לכוחו להחזיק, את זיכרון פניה של ניצן. תחושתו שידיו מלאות חורים ובקשתו מניצן לסכם עבורו את הפגישות, כדי שלא הכול יישכח ממנו, הן הכרה בידו הנחלשת, השומטת את כף המרק, כמו גם ביכולתו לפגוש דמות אם מיטיבה, בעלת יד יציבה, שמסוגלת להזין.

לסיכום, רק המגע התמידי עם האובייקטים הפנימיים המרובים שבנו ושבמטופלינו, יאפשר מיתון כוחות ההרס והשנאה והתעצמות כוחות החיים והאהבה. לשם כך

עלינו להאמין בקיומו של דחף המוות כיסוד בסיסי בנפשנו, ועלינו לגלות אומץ ולהישיר מבט אל מופעיו המגוונים. זה לא קל, והרי גם אני, בעומדי מולכם, בוחרת לגעת בחומר שמעורר אי נחת, תחושת זרות, יתכן רתיעה. אני חוזרת לשם הדיון שלי, מבינה וערה לכך, שגם כאן, לקחתי נשימה עמוקה ואמרת לי לעצמי: "יפעת, על החיים ועל המוות".

תודה.

The Summit Institute's Annual Professional Seminar
"Femininity and Masculinity during Adolescence"

SYMPOSIUM PAPERS
NOVEMBER 2017

THE SUMMIT INSTITUTE
ASSOCIATION FOR TREATMENT SERVICES,
PSYCHOSOCIAL REHABILITATION AND WELLFARE

JERUSALEM 2018